

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 23, Sayı/Issue: 44, Yıl/Year: 2021 (Aralık/December)

Abdulîh b. Arafе'nin Bilâdü Şâd Romanında Tarih, Hayal ve İrfân
History, Imagination, and Knowledge in 'Abd al-İlâh b. 'Arafâ's Novel of Bilâd Şâd

Ahmet Bostancı

Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Ana Bilim Dalı – Prof. Dr., Sakarya University Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric.

bostanci@sakarya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7008-6901>

Fatma Hayrûnnisa Çil

Doktora öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı – Ph.D. candidate, Sakarya University Institute of Social Sciences, Department of Basic Islamic Sciences.

fhceviz@sakarya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-0831-5915>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 01/08/2021

Kabul Tarihi/Date Accepted: 06/12/2021

Yayın Tarihi/Date Published: 15/12/2021

Atf/Citation: Bostancı, Ahmet – Çil, Fatma Hayrûnnisa. "Abdulîh b. Arafе'nin Bilâdü Şâd Romanında Tarih, Hayal ve İrfân". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/44 (2021), 449-480. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.977386>.

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya University Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

Abdulilâh b. Arafe'nin *Bilâdü Şâd* Romanında Tarih, Hayal ve İrfân

Öz

Abdulilâh b. Arafe irfânî roman projesi ile tanınan Faslı bir yazardır. On dört roman şeklinde yazmayı planladığı projesinin on birinci eseri 2019 yılında yayımlanmıştır. Bu romanlarda, tarihi şahsiyetlerin hayat hikayeleri hayalî ve irfânî konularla birlikte yer almaktadır. Bu eserlerin amacı, sadece tarihî şahsiyetlerin hayatlarından bahsetmek değil, aynı zamanda irfânî konulara yer vermek ve okuyucuyu içsel bir yolculuğa çıkarmaktır. Bu çalışmamızda; İbn Arafe'nin irfânî romanlarının üçüncüsü olan *Bilâdü Şâd* romanını tarih, hayal ve irfân unsurları bakımından inceledik. Bu unsurların romanda nasıl yer aldığını tespit etmeye çalıştık. Roman; Endülüslü şair Ebu'l-Hasan eş-Şufterî'nin hayat hikayesini konu edinmekte, Şufterî'nin yaşadığı dönemin sosyal ve siyasî hayatına değinmektedir. Romanda, Şufterî'nin bazı şiirlerine yer verilmekte, böylece romanda verilmek istenen mesajlar, Şufterî'nin beyitlerinde ifade edilen anlamlarla desteklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, İrfânî Roman, Abdulilâh b. Arafe, Ebu'l-Hasan eş-Şufterî, *Bilâdü Şâd*.

History, Imagination, and Knowledge in 'Abd al-Ilâh b. 'Arafa's Novel of *Bilâd Şâd*

Abstract

'Abd al-Ilâh b. 'Arafa is a well-known Moroccan writer for his gnostic novel project. The eleventh work of his 14 novels project that he planned to write was published in 2019. In these novels, the life stories of historical characters exist with imaginary and spiritual subjects. The goal of these books is not only to talk about the lives of historical figures but also to give place to spiritual issues and take the reader on an inner journey. In this study, we have examined the third novel of Ibn 'Arafa, *Bilâd Şâd* in terms of the elements of history, imagination, and knowledge. We have tried to determine how these elements take place in the novel. The novel is about the life story of the Andalusian poet Abū al-Ḥasan al-Shushtarī, and it touches on the social and political life of the period in which Shushtarī lived. It is clear that in this novel, some of Shushtarī's poems exist. Thus, the messages of the book are supported by meanings expressed in the poetry of Shushtarī. [You may find an extended abstract of this article after the bibliography.]

Keywords: Arabic Literature, Gnostic Novel, 'Abd al-Ilâh b. 'Arafa, Abū al-Ḥasan al-Shushtarī, *Bilâd Şâd*.

Giriş

Günümüz Faslı yazarlarından Abdulilâh b. Arafe (d. 1962)¹ İslam tarihinin günümüze uzanan on dört asrından ilham alarak on dört roman yazmayı planlamış,² "irfânî roman" olarak isimlendirdiği projesinin on birinci eserini 2019 yılında yayımlamıştır.³

1 Abdulilâh b. Arafe, 1962 yılında Fas'ın Selâ şehrinde dünyaya gelmiştir. Sorbonne Üniversitesi'nde dilbilim alanında doktorasını tamamlayan yazar; İslamî Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu olan İCESCO'da görev yapmakta, dilbilimi, tasavvuf ve İslam düşüncesi alanlarında araştırmalar yapmaktadır. bk. Zâhî Vehbî, "Beytü'l-Kasîd", *el-Meyâdîn* (14 Temmuz 2018), 00:20:16-00:20:38; Abdullatif el-Verârî, "Râidü'r-rivâyeti'l-irfâniyye: 'Abdulilâh b. 'Arafe", *Zevât* 10 (2015), 53.

2 Abdulilâh b. Arafe vd., *Cemâliyyetü's-serd fi'r-rivâyeti'l-irfâniyye* (Beirut: Dâru'l-Âdâb, 2014), 19.

3 bk. Abdulilâh b. Arafe, *İdrîs Elif Lâm Mîm Sâd el-Vilâyet* (Beirut: Dâru'l-Âdâb, 2019).

İbn Arafe'nin irfânî romanları çeşitli akademik çalışmalara konu edilmiş; haklarında lisansüstü çalışmalar yapılmış,⁴ makaleler yazılmış,⁵ sempozyum ve konferanslar düzenlenmiştir.⁶ Gerek irfânî romanlarıyla gerekse irfânî romanların mahiyetine ilişkin kaleme aldığı yazılarla⁷ Arap edebiyatı literatürüne katkıda bulunan yazarın, irfânî romanlarını konu alan Türkçe çalışmaların sayısı oldukça azdır ve bu konuda yapılacak çalışmalara ihtiyaç hissedilmektedir.⁸

Bu çalışmamızda, Arap edebiyatında irfânî romanları ile dikkat çeken İbn Arafe'nin *Bilâdü Şâd* romanını⁹ tarih, hayal ve irfân unsurları açısından incelemek istiyoruz. Bu romanın araştırmamıza temel teşkil etmesinin sebebi; romanda hayatı anlatılan sûfî şahsiyetin aynı zamanda bir şair olması ve ona ait bazı beyitlerin romana dahil edilmesidir. Böylece tarihî malzemenin yanı sıra edebî malzemenin roman kurgusu içerisine nasıl yerleştirildiğini görme imkânımız olacaktır.

Çalışmamızda öncelikle İbn Arafe'nin irfânî romanlarının diğer roman türleriyle ilişkisine temas edilecektir. Ardından *Bilâdü Şâd* romanı; yapı bakımından incelenerek¹⁰ romandaki zaman, mekân, kişi ve olay örgüsü hakkında bilgi verilecektir. Romanda, gerçekte kurgunun ne derece örtüştüğü değerlendirilecek, ardından romanda irfân mefhumunun nasıl ele alındığı metinler

4 bk. Abdulilâh el-Berîkî, *el-İbdâ' ve't-telakkî fi's-serdi'l-irfânî: Dirâsetün tahlîliyyetün fi meşrû'ir-rivâyeti'l-irfânîyye li'r-rivâiyi 'Abdililâh b. Arafe* (Tetuvan: Câmîatü Abdülmâlik es-Sa'dî, Külîyyetü'l-Âdâb ve'l-Ulûmî'l-İnsânîyye, Doktora Tezi, 2015).

5 bk. Cemâl Zebbâh - Fatih Allâk, "er-Rivâyetü'l-irfânîyye 'inde 'Abdililâh b. Arafe: Meşrûiyetü'l-vücûd", *Mecelletü İşkâlât fi'l-luğati ve'l-edeb* 9/3 (2020), 56-74.

6 23 Nisan 2012 tarihinde Fas'ın Selâ şehrinde gerçekleştirilen sempozyumun bildiri kitabı için bk. Necat el-Merîni vd., *er-Rivâyetü'l-irfânîyye fi tecribeti 'Abdililâh b. Arafe* (Rabat: Cemîyyetü Sala el-Müstakbel, 2012). 24-25 Ekim 2014 tarihinde Fas'ta Hasan II Üniversitesi'nde gerçekleştirilen sempozyumdan kesit sunan video kaydı için bk. Abdulilâh b. Arafe, "Nedvetü'r-Rivâyeti'l-İrfânîyye", *YouTube* (27 Aralık 2014). 26 Mart 2016 tarihinde Rabat'ta gerçekleştirilen konferanstan kesit sunan video kaydı için bk. Muhammed et-Tehâmî, "fi'l-Cemâliyyetü'l-irfânîyye: Maṭallâtün alâ ufukün insiyyin rūhiyyin fi'l-İslâm", *Mominoun* (4 Temmuz 2016).

7 bk. İbn Arafe vd., *Cemâliyyetü's-serd*; İbn Arafe, *el-Havâvîm*, 7-16.

8 Ethem Demir, Modern Arap edebiyatında tasavvufî roman konusunda yazdığı makalede İbn Arafe'nin irfânî romanlarına da yer vermektedir. bk. Ethem Demir, "Modern Arap Edebiyatında Tasavvufî Roman", *Tasavvur* 5/1 (2019), 45.

9 bk. Abdulilâh b. Arafe, *Bilâdü Şâd* (Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 2009). Roman hakkında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. bk. Hafız Harrûs, "Te'vîliyyetü's-seferi'l-irfânîyye fi Bilâdi's-Şâd", *Efkâr* 27 (2018), 36-41; Muhammed et-Tehâmî el-Harrâk, "Ebcidiyyetü'l-vecd: İrfânîyyetü's-serd fi Bilâdi Şâd", *el-Âdâb* (2010), 89-92; Muhammed et-Tehâmî el-Harrâk, "es-Serdu bi-kalemin irfânîyyin: Taṭvîrâtü fi rivâyeti Bilâdi Şâd", *el-İhyâ* 32/33 (2010), 184-191; Selîme Aşv, "Tavzîfu'l-irfân fi'r-rivâyeti Bilâdi Şâd", *Mecelletü Âfâkin İlmîyye* 13/1 (2021).

10 Roman gibi anlatma esasına bağlı metinlerde metni oluşturan birimler; olay örgüsü ve bu örgünün oluşmasında vazgeçilmez unsur durumundaki kişiler, mekân ve zamandır. bk. Şerif Aktaş, *Edebiyat ve Edebî Metinler Üzerine Yazılar* (Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 2011), 660.

arası ilişkiler dikkate alınarak incelenecektir. Böylece yazarın irfân mefhumunu ele alışında etkilendiği kaynakları görmek mümkün olacaktır.

1. İbn Arafе'nin İrfânî Romanları

Roman (er-rivâye); “hikâyeden daha uzun bir hacimde, kişi, yer ve zamana bağlı kalınarak nesir tarzında kurgulanmış olayların hikâye edilmesidir.”¹¹ Roman kurmacadır ve romandaki gerçeklik kurmaca bir gerçekliktir. Roman, hayatın gerçeklerini kendi iç gerçekliği hâline getirerek sunar.¹² Bir ana tür olarak romanın; tarihî roman, toplumsal roman, psikolojik roman, macera romanı ve biyografik roman gibi alt türleri vardır.¹³

Tasavvuf alanıyla etkileşim halinde olan ve malzemesini ondan alan “tasavvufî roman”¹⁴ da romanın bir alt türüdür. Modern Arap edebiyatında ortaya çıkışı 1960'lı yıllara dayanmaktadır. Arap edebiyatında bu kapsamdaki ilk çalışma, Necîb Mahfûz'un *et-Tarîk* (1964) adlı romanı sayılmaktadır. Tasavvufî romanın Arap edebiyatında diğer roman türleri arasında saygın bir yer edinmesi ise 1980'li yıllardan itibaren olmuştur.¹⁵ Bu türde kaleme alınan romanlar arasında; et-Tâhir Vattâr'ın *el-Havât ve'l-kaşr* (1980), Cemâl el-Gitânî'nin *et-Tecelliyât I* (1983), Abdulhâlık er-Rikâbî'nin *Sâbi'u eyyâmî'l-halk* (1995), Cum'atu'l-Lâmî'nin *Mecnûnu Zeyneb* (1997), Ahmed et-Tevfik'in *Cârâtu Ebî Mûsâ* (1997), *Şuceyratu hannâ ve kamer* (1998) ve Yusuf Zeydân'ın *Guantanamo* (2013) adlı romanları sayılabilir.¹⁶

İbn Arafе'nin tasavvufî ve tarihî malzemeden yararlanarak kaleme aldığı romanlarından ilki (*Cebelü Kâf*) 2002 yılında yayımlanmış, romanda İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) hayat hikayesi anlatılmıştır.¹⁷ Sonraki dönemlerde de bu konuda romanlar kaleme alınmıştır. 2017 yılında en iyi Uluslararası Arap

11 Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi* (Ankara: Öncü Kitap, 2013), 660.

12 Selçuk Çıkla, “Romanda Kurmaca ve Gerçeklik”, *Hece* 65/66/67 (2002), 116.

13 Roman türleri hakkında bk. Ömer Faruk Huyugüzel, *Eleştiri Terimleri Sözlüğü*, ed. Mustafa Sökmen (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), “roman”, 419; Mürüvvet Türken Çakır, *XIX. ve XX. Yüzyıl Arap Edebiyatında Tarihi Roman Mısır, Suriye, Lübnan Örneği* (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 63; Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 220-257.

14 İbrahim el-Hacerî, “er-Rivâyetü'l-irfâniyye: Medhal li-marifeti kazâya'n-nev'i”, *Zevât* 10 (2015), 16-17.

15 Demir, “Modern Arap Edebiyatında Tasavvufî Roman”, 45.

16 Abdullatîf el-Verârî, “er-Rivâyetü'l-irfâniyye: Kazâya'n-nev'i, el-Kitâbe ve'l-mütehayyel”, *Zevât* 10 (2015), 11; Ethem Demir, “Arap Tasavvufî Romanlarının Yapısı ve Kurgusu”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2019), 252. Demir, tasavvufî romanları konuları itibarıyla üç kategoride değerlendirmiştir. Bunlar; tasavvufî kavramlara yer veren romanlar, önemli mutasavvıfların hayat hikâyelerini anlatan romanlar ve tasavvufun sosyal yaşamdaki farklı yansımalarını ön plana çıkaran romanlardır. bk. Demir, “Modern Arap Edebiyatında Tasavvufî Roman”, 50-52.

17 Abdülilâh b. Arafе, *Cebelü Kâf* (Rabat: Matbaâtu Akrâş & Dârülbeyzâ: Matbaatu'n-Necâhî'l-Cedîde, 2002).

roman ödülünü (Arabic Booker) alan¹⁸ *Mevtun sağırun* adlı roman da konusu itibariyle *Cebelü Kâf* romanında olduğu gibi İbnü'l-Arabî'nin hayatını konu edinmiştir.¹⁹ Tasavvufî romanların çeşitli başarı ödüllerine layık görülmeleri ve satış oranlarının yüksekliği bu romanlara olan toplumsal ilgiyi göstermektedir.²⁰

Faşlı yazar ve eleştirmen İbrahim el-Hacerî, tasavvufî romanın isimlendirilmesinde bir uzlaşım bulunmadığını, İbn Arafe'nin bu türü "irfânî roman" şeklinde isimlendirdiğini ifade etmiştir.²¹ İbn Arafe, *sûfi*²² ve *ârif*²³ kavramları arasında fark bulunduğu düşüncesinden hareketle "tasavvufî roman" tabirini değil, "irfânî roman" tabirini kullanmıştır. Ona göre; ârif, yaşadığı rûhî tecrübe hakkında bir söylem geliştirirken; sûfî, yaşadığı ruhî tecrübe hakkında nadiren bir söylem geliştirebilmektedir.²⁴

İbn Arafe, irfânî roman tabirini tasavvufî roman tabiriyle eş anlamlı olarak kullanmamıştır. Ona göre; günümüzde Arap dünyasında tasavvufî bir dil kullanan, bazı sahne ve olayları tasavvufî hale getiren, roman kişilerine tasavvufî renk veren pek çok tasavvufî roman vardır ancak bu romanlar irfânî roman sayılamaz.²⁵

18 Târik Abbûd, "Mevtun sağırun: Hayâtü İbn 'Arabî beyne'l-haĳkati ve'l-hayal", *el-Meyâdîn* (Erişim 19 Kasım 2021).

19 bk. Muhammed Hasan 'Alvân, *Mevtun sağırun* (Beyrut: Dâru's-Sâkî, 2016).

20 Demir, "Modern Arap Edebiyatında Tasavvufî Roman", 57. İslâmiyet'in kabulünden Tanzimat Dönemi'ne kadar tasavvuf, Türk Edebiyatının en temel konularından biri iken modern edebiyatın 1950'ye kadar dışladığı bir konu haline gelmiş, 1970 sonrasında ise yeniden dinî, tasavvufî ve mistik konulara dönülmüştür. bk. Sema Noyan, "1980 Sonrası Popüler Romanlar ve Tasavvuf", *APJIR* 01-02 (2017), 10. Mısırlı araştırmacı Mustafa Ubeyd, Elif Şafak'ın Arapçaya *Kavâ'idü'l-İşki'l-erbaûn (Aşk'ın Kırk Kuralı)* adıyla çevrilen romanının çok sayıda dile çevrildiğine ve satış rekorları kırdığına dikkat çekerek tasavvufî romanlara yönelime işaret etmiştir. bk. Mustafa Ubeyd, "Zuhûru'n-nez'atî's-şûfiyye fi'l-ibda' yunebbi'u bi- ezemâtin kubrâ", el-'Arab (Erişim 17.11.2021).

21 İbrahim el-Hacerî, "er-Rivâyetü'l-irfâniyye", 16-17. "İrfânî roman" tabirinin günümüzdeki kullanım alanına bakıldığında, İbn Arafe'nin romanları ve bu romanlar hakkında yapılan araştırmalarla sınırlı olduğu görülür. İbn Arafe de bu hususta şöyle söylemiştir: Bugün bu isim eleştirmenlerin ve okuyucuların zihinlerinde, ilk çalışmamın çıkmasıyla, başladığım proje ile ilişkilendirildi. bk. Verârî, "Râidü'r-rivâyeti'l-irfâniyye: 'Abdulilâh b. 'Arafe", 55-56.

22 Sûfî; tasavvufî hayat tarzını benimseyerek Hakk'ın yakınlığını kazanmaya çalışan kişidir. bk. Reşat Öngören, "Sûfî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/471-472.

23 Mânevî tecrübeyle mârifet ve hakikat mertebesine ulaşan sûfiye ârif denilmektedir. bk. Süleyman Uludağ, "Ârif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/361.

24 bk. MominounWB, "Nedve: Suâlü'l-fen fi'z-zamânî'l-Arabiyyi'r-râhin", *YouTube* (09 Haziran 2017), 00:13:36-00:15:28.

25 Verârî, "Râidü'r-rivâyeti'l-irfâniyye: 'Abdulilâh b. 'Arafe", 56.

İbn Arafe'nin irfânî roman tasavvurunda; "nurla yazmak" ve "varoluşla şahitlik etmek" mefhumlarının önemli yeri vardır. "Nurla yazmak" mefhumuyla kastedilen; "nûrânî başlangıçlar" denilen hurûf-ı mukattaa ile romana başlanmasıdır. İbn Arafe, "nûranî başlangıçlar" dediği bu harflerin yazar, okur ve yazılan şey üzerinde etkisi olduğunu düşünmektedir. Varoluşla şahitlik etmek ise; tarihte yaşananların bugünün meseleleriyle irtibatının kurulmasıdır. İbn Arafe'ye göre; gerçek edip, tarihî olaylara hayat ruhu üfleyerek onları mazide kalmaktan çıkarır.²⁶

İbn Arafe'nin irfânî romanlarında tarihî malzemenin yararlanılması, bu romanların tarihî romanlara benzeyen yönüdür.²⁷ Faslı şair ve eleştirmen Abdullatif Verârî; "Bu romanlar; hafızamız, tarihimiz ve kültürel mirasımızla yeniden bağlantı kurmayı amaçlar." diyerek irfânî romanların tarihî yönüne dikkat çekmiştir.²⁸ Bununla beraber, irfânî romanlarda tarihî malzeme yeniden kurgulanırken romana manevî bir boyut daha eklenmektedir. Örneğin *Bilâdü Şâd* romanında, roman kahramanının farklı ülke ve şehirlere yaptığı yolculuk anlatılırken, roman kurgusuna insan-ı kâmil olmayı sembolize eden, Sâd ülkesine doğru gerçekleştirilen manevî bir yolculuk daha eklenmektedir.

İbn Arafe, tarihî malzemenin yararlanırken aslında bugünün meselelerine ışık tutmak istemekte, tarihte yaşananlara şahitlik edilmesini ve yaşananların sorumluluğunun üstlenilmesini istemektedir. *el-Ḥavâvîm* adlı romanın girişinde şöyle söylemektedir: "İnsanlık bugün geçmişte yaşanıp (etkileri hâlâ) devam eden olayların sorumluluğunu üstlenecek midir; yoksa bu sorumluluğu önemsemeyip geçmişte yaşananların yaşanıp bitmiş olduğunu mu varsayacaktır?"²⁹

26 İbn Arafe vd., *Cemâliyyetü's-serd*, 14-20 Verârî, "er-Rivâyetü'l-'irfâniyye", 12.

27 Tarihî roman, tarihî malzemenin kullanıldığı ve bu malzemenin yeniden kurgulanarak yeni bir bütünün oluşturulduğu roman türüdür. bk. Hülya Argunşah, "Tarihî Romanda Post-Modern Arayışlar", *İlmî Araştırmalar* 14 (2002), 17-18. Arap edebiyatında tarihî romanın ilk örneklerini Selîm Butrus el-Bustânî (1848-1884) ve Corcî Zeydân (1861-1914) vermiştir. bk. Nevin Karabela – Feyzettin Ekşi, "Arap Edebiyatında Tarihî Romanın Ortaya Çıkışında Milliyetçilik Düşüncesinin Etkisi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 (2015/2), 195-196.

28 Verârî, "er-Rivâyetü'l-'irfâniyye", 14.

29 İbn Arafe, *el-Ḥavâvîm* (Beyrut: el-Merkezü's-Sekâfiyyü'l-'Arabî, 2010), 13.

İbn Arafe'nin irfânî romanlarında; Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240),³⁰ Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî (ö. 668/1269), Gazzâlî (ö. 505/1111),³¹ Lisânüddin İbnü'l-Hatîb (ö. 776/1374-75),³² Sultan II. Abdülhamid (1876-1909),³³ İbn Hazm (ö. 456/1064),³⁴ Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909),³⁵ Mağrib hükümdarı Mevlây İsmâil'in (ö. 1139/1727) eşi Hunâse bint Bekkâr (ö. 1159/1730)³⁶ ve İdrîsîler devletinin kurucusu İdris el-Ekber (ö. 177/793)³⁷ gibi önemli isimlerin yaşam hikâyeleri anlatılmaktadır. Bu özelliğiyle biyografik romanlara³⁸ benzemekte ise de yazar, romanlarının asıl kahramanlarının, hayatları anlatılan şahıslar değil; "nûrânî başlangıçlar" tabiriyle ifade ettiği harfler (hurûf-ı mukatta) olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: "Nûrânî başlangıçlar, her seferinde belli bir renk ve belirli bir kahramanla renklenerek okuyucudan gizlenir, öyle ki; okuyucu kahramanın falanca şahsiyet olduğunu zanneder. Oysa şahsiyetin en üst cinsi harf veya nûrânî başlangıçtır."³⁹

İbn Arafe irfânî romanlarındaki temel unsurları açıklarken; tarih, hayal ve irfân unsurlarına dikkat çekmiştir.⁴⁰ Bu romanlarda; tarihte yaşamış önemli şahısların hayat hikâyeleri, yaşadıkları dönemlerin siyasî ve sosyal hayatı, hayalî kişi ve olaylarla mezcedilerek anlatılmış,⁴¹ okurun roman aracılığıyla ma-

30 bk. Abdulilâh b. Arafe, *Cebeli Kâf* (Rabat: Matbaâtu Akrâş & Dârülbeyzâ: Matbaatu'n-Necâhî'l-Cedîde, 2002). Romanın İngilizce çevirisi için bk. Abdelillah Benarafa, *Mount Qâf*, çev. Abdulvâhid Lu'lu'a (USA Strategic Book Publishing and Rights Co. LLC, 2015). Roman hakkında yapılan çalışmalar için bk. Abdulilâh el-Berîkî, *el-Hitâbü's-sûfiyyü fi rivâyeti "Cebeli Kâf" li-'Abdililâh b. Arafe* (Fes: Câmîatü Sidî Muhammed b. Abdullah, Külliyyetü'l-Âdâb ve'l-Ulûmî'l-İnsâniyye, Yüksek Lisans Tezi, 2011); Abdulsattar Elhajhamed, "İbnü'l-Arabî fi'r-rivâyeteyni'l-Arabîyyeti ve't-Türkiyyeti: Dirâsetün Muğâranetün beyne rivâyetey Cebeli Kâf ve Zidyâr el-Endelüsî", *İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası* 34 (2019), 1-15.

31 Abdulilâh b. Arafe, *Ṭavâsinü'l-Ġazzâlî* (Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 2011). Eserin Fransızca baskısı için bk. 'Abdelilah Ben 'Arafa, *Tawaseen al Ghazali* (Paris: Sagesse d'Orient, 2016).

32 bk. Abdulilâh b. Arafe, *İbnü'l-Hatîb fi ravzati Ṭâhâ* (Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 2012).

33 bk. Abdulilâh b. Arafe, *Yâsîn kalbü'l-hilâfet* (Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 2013).

34 bk. Abdulilâh b. Arafe, *Ṭavku surri'l-mehabbe* (Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 2015).

35 bk. Abdulilâh b. Arafe, *el-Cüneyd Elif Lâm Mîm el-Ma rifet* (Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 2017). Türkçe tercümesi için bk. Abdelillah Benarafa, *Cüneyd-i Bağdadî: Hikmetin Peşinde*, çev. Ahmet Hamdi Can (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020).

36 bk. Abdulilâh b. Arafe, *Hunâse "Elif Lam Râ er-Rahmet"* (Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 2018).

37 bk. İbn Arafe, *İdrîs Elif Lâm Mîm Sâd el-Vilâyet*.

38 Biyografik roman, gerçek hayatta yaşamış bir kişinin hayatının hem gerçek bilgi ve belgelere bağlı kalarak gerçekçi bir biçimde hem de kurmaca dünyayı içeren roman kurgusu içinde anlatıldığı roman türüdür. bk. Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 232.

39 İbn Arafe vd., *Cemâliyyetü's-serd*, 18.

40 Mominoun Without Borders, MominounWB, "Nedve: Suâlü'l-fen fi'z-zamanî'l-Arabîyyi'r-râhin", 00:10:35-00:16:39; İbn Arafe vd., *Cemâliyyetü's-serd*, 28.

41 İbn Arafe vd., *Cemâliyyetü's-serd*, 29.

nevî bir yolculuğa çıkarılması hedeflenmiştir. *el-Ḥavâvîm* adlı romanın önsözünde şu ifadelere rastlanmaktadır: “Ey okur! Nûranîliğinin köklerini fark etmeye ve sendeki anlamı keşfetmeye hazır mısın?”⁴²

İbn Arafe'nin irfânî romanları, roman adlarında hurûf-ı mukattaaya⁴³ yer verilmesi bakımından dikkat çekicidir.⁴⁴ İlk üç eserin adında (*Cebelü Kâf*, *Bahrü Nûn*, *Bilâdü Şâd*) hurûf-ı mukattaadan tekli harfler (kâf, nûn, sâd) kullanılmıştır. Dördüncü-yedinci eserlerin (*el-Ḥavâvîm*, *Ṭavâsînü'l-Ġazzâlî*, *İbnü'l-Ḥatîb fi ravzati Ṭâhâ*, *İbnü'l-Ḥatîb fi ravzati Ṭâhâ*, *Yâsîn kalbü'l-ḥilâfet*) adında hurûf-ı mukattaadan ikili harfler (hâ mîm,⁴⁵ tâ sîn,⁴⁶ tâ hâ, yâ sîn) kullanılmıştır. Sekizinci-onuncu eserlerin adında (*Ṭavku sırri'l-mehabbe: Sîretü'l-ışk 'inde İbn Hazm*, *el-Cüneyd Elif Lâm Mîm el-Ma'rifet*, *Hunâse “Elif Lam Râ er-Rahmet”*) hurûf-ı mukattaadan üçlü harfler (tâ sîn mîm, elif lâm mîm, elif lâm râ) kullanılmıştır. On birinci eserin adında (*İdrîs Elif Lâm Mîm Şâd el-Vilâyet*) ise hurûf-ı mukattaadan dörtlü harfler (elif lâm mîm sâd) kullanılmıştır.⁴⁷

Roman adlarında hurûf-ı mukattaaya yer verilmesi, bu romanlara Kur'ânî bir temel oluşturma çabası olarak değerlendirilebileceği gibi, romanın içeriğindeki harflerin sırlarına ilişkin düşüncelere de işaret etmektedir.

2. Bilâdü Şâd Romanının İncelemesi

Abdulîh b. Arafe'nin irfânî roman projesinin üçüncü eseri olan *Bilâdü Şâd* romanı, *Cebelü Kâf* (2002) ve *Bahrü Nûn* (2007) eserlerinden sonra 2009 yılında

42 bk. Abdulîh b. Arafe, *el-Ḥavâvîm*, 11. Eser üzerine yapılan bazı çalışmalar için bk. Ahmed Züneyber, “et-Tarihîyyü ve'l-ibdâiyyü fi rivâyeti'l-Ḥavâvîm li-Abdilîh b. 'Arafe”, *Zevât*, 10 (2015), 44-51; Neclâ Necâhî, “Delâletü'l-me'âlimi'l-mekâniyye fi's-serdi'l-irfâniyyi beyne't-târihiyyi ve'l-müteḥayyel: Rivâyetü'l-Ḥavâvîm li-Abdilîh b. 'Arafe enmüzeci”, *el-Alâme* 1/1 (2016), 183-195; Ammâr Legûtî Su'âd, *Şûratü'l-Mûrîskiyyi fi rivâyeti'l-Ḥavâvîm li-Abdilîh b. 'Arafe* (Tilimsân: Câmîatü Ebî Bekir Belkâid, Külliyyetü'l-Âdâb ve'l-Lugât, Yüksek Lisans Tezi, 2018-2019).

43 Kur'an'da yirmi dokuz sûrenin başında yer alan ve isimleriyle telaffuz edilen harflerin ortak adıdır. bk. M. Zeki Duman – Mustafa Altundağ, “Hurûf-ı Mukattaa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/401.

44 Harf adlarının eser adlarında kullanılması, Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) ve Hallâc-ı Mansûr'un (ö. 309/922) çalışmalarında da görülen bir uygulamadır. İbnü'l-Arabî'nin *Kitâbü'l-Bâ* adlı çalışması, Hallâc-ı Mansûr'un (ö. 309/922) *Kitâbü't-Ṭavâsîn* adlı eseri bulunmaktadır. bk. M. Mustafa Çakmaklıoğlu, *İbn Arabî'de Ma'rifetin İfadesi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 287; Harrâk, “Ebcediyyetü'l-vecd”, 90; Süleyman Uludağ, “Hallâc-ı Mansûr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/380-381.

45 Mukattaa harflerinden tekrarlanan “hâ mîm”lere çoğul olarak “havâvîm” denilmektedir. bk. Duman - Altundağ, “Hurûf-ı Mukattaa”, 18/401.

46 Mukattaa harflerinden tekrarlanan “tâ sîn”lere “tavâsîn” denilmektedir. bk. Duman - Altundağ, “Hurûf-ı Mukattaa”, 18/401.

47 İbn Arafe'nin roman adları üzerine yapılmış bir inceleme için bk. Abbâs Fâzîl Abdullah el-Mûsevî, “Semîyyetü'l-unvân fi'r-rivâyeti'l-irfâniyye: Rivâyâtü 'Abdulîh b. 'Arafe enmüzeci”, *el-Amîd* 9/35 (Eylül 2020).

yayımlanmıştır. Endülüslü sûfî şair Şuşterî'nin hayatını konu edinmektedir. Onun sûfî bir şahsiyet olması ve şairlik yönünün bulunması, irfânî bir romana konu edilmesinin muhtemel sebebidir. Romanın önsözünde; İslam kültüründe yetişmiş önemli şahsiyetlerin manevî değerlerine dikkat çekildikten sonra Şuşterî'nin zecel ve müveşşahlarının⁴⁸ hâlâ dillerde olduğu vurgulanmaktadır.⁴⁹

Şuşterî'nin hayatı boyunca pek çok ülkede bulunması da irfânî romana konu edilmesinde etkili olmuş olabilir. Nitekim *Bilâdü Şâd* romanının önsözünde; irfânî romanlardaki "yolculuk temasına" dikkat çekilmekte,⁵⁰ ilk üç roman şöyle değerlendirilmektedir: "Kim yükselmeyi tercih ederse *Cebel-ü Kâf* [*Kaf Dağı*] romanından, kim yüzmeyi tercih ederse *Bahrü Nûn* [*Nûn Denizi*]⁵¹ romanından, kim de geniş yer yüzünde dolaşmayı tercih ederse *Bilâdü Şâd* [*Sâd Ülkesi*] romanından okumaya başlasın!"⁵²

Romanın konusu, Şuşterî'nin hayatı, romanın ana teması (izlek) ise; yaşam serüveni içerisinde insanın manevî yolculuğudur. İnsanın ma'rifete ulaşması ve kâmil olması bu yolculuğun hedefi olarak gösterilmektedir. Ayrıca romanda; *tecelli*,⁵³ *müşâhede*,⁵⁴ *fetih*⁵⁵ ve *yakîn*⁵⁶ gibi irfânla ilgili kavramlara yer verilmektedir.

Romanın önsöz bölümünde; İbn Arafe'nin Sâd harfiyle ilgili kasidesine yer verilmektedir. Bu bölümün ardından; Sâd sûresinin ilk ayeti olan "Sâd, zikir sahibi Kur'ân'a ant olsun." (ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ) ayeti, İbnü'l-Arabî'nin Sâd harfiyle

48 Zecel ve müveşşah Endülüslü'de ortaya çıkan şiir türlerindedir. bk. Musa Yıldız, "Zecel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/176-177; Mustafa Aydın, "Müveşşah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/229-231.

49 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 20.

50 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 7.

51 bk. Abdulilâh b. Arafe, *Bahrü Nûn ev rihletü'l-bahş anî'l-cezîrati'l-Atlasiyye* (Rabat: Dâru'l-Emân, 2007).

52 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 10.

53 *Tecelli*; Hakk'ın varlığının çeşitli mertebelerde zuhur etmesi, bu zuhurun keşf yoluyla idrak edilmesidir. bk. Semih Ceyhan, "Tecelli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/241; İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 313.

54 Tasavvufta *müşâhede*; Allah'ın zuhur ve tecellilerini görme anlamında kullanılan bir terimdir. Süleyman Uludağ, "Müşâhede", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/152; İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 313.

55 Fetih (manevî açılım); Allah'ın ilim, marifet gibi manevî lütuflarını kuluna açmasını ifade etmektedir. bk. Çakmaklıoğlu, *İbn Arabî'de Ma'rifetin İfadesi*, 223; İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 266.

56 Tasavvufta *yakîn*; kalpte hasıl olan ve şüphe ihtimali bulunmayan bilgi olarak görülmüştür. *İlme'l-yakîn*, *ayne'l-yakîn* ve *hakka'l-yakîn* şeklinde kategorilere ayrılmaktadır. bk. Osman Demir, "Yakîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/271-273; İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 47.

İlgili beyitleri ve Şuşterî'ye ait iki beyit aktarılmaktadır.⁵⁷ Otuz üç bölüm olarak düzenlenen romanın sonunda ise harflerin sayı değerlerini gösteren bir ebced tablosu yer almaktadır.⁵⁸

Romandaki nesnel zaman;⁵⁹ Şuşterî'nin H 610 yılında doğumundan önce başlamaktadır. H 586 yılından Şuşterî'nin vefat yılı olan H 668 yılına kadar olan zaman dilimidir. Romandaki mekânlar; Vâdi Âş'ta⁶⁰ bulunan Şuşter, Vadi Âş'ın kuzey doğusunda bulunan Baza, Endülüs şehirlerinden Meriye ve Gırnata, Fas şehirlerinden Miknâs ve Fes, Cezayir şehirlerinden Tilimsân ve Bicâye, Tunus, Trablus (Libya'da bir şehir), Mekke, Mısır'da Dimyat şehri yakınlarında bulunan Tıynet gibi somut mekanlar ve kahramanın yaşadığı sıra dışı tecrübelerin anlatımında görülen soyut mekânlardır. Örneğin romanın yirminci bölümünde geçen; "Perdeler yırtıldı ve kendimi çölde merkep üzerinde gördüm."⁶¹ ifadesinde roman kahramanın yaşadığı manevî tecrübeyle irtibatlı olarak soyut bir mekândan bahsedilmektedir.

İbn Arafe, romanındaki asıl kahramanların şahıslar değil harfler olduğunu ifade etmiş⁶² ve İbnü'l Arabî'nin Sâd harfiyle ilgili düşüncelerini ve beyitlerini romana taşımıştır.⁶³ Öte yandan; romanda Şuşterî'nin hayatı anlatılmış, gerçek hayattan alınmış kişilere romanda yer verilmiştir. Bunların başında; hayat hikâyesi romana konu olan Endülüslü sūfî şair Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî gelmektedir.⁶⁴ Şuşterî, romanın genelinde yer aldığı için romanın asıl kahramanı olarak görünmektedir. Yazarın, bu kahramana yüklediği davranışlar genel olarak inandırıcıdır. Romanda Şuşterî, eğitim-öğretim faaliyetleri ile meşgul olan, manevî gelişimini önceleyen, eğitsel amaçları sebebiyle siyasî görevler almaktan kaçınan bir kişi olarak tasvir edilmiştir.⁶⁵

57 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 20-23.

58 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 326-327.

59 Nesnel zaman, olayların gerçekleştiği dış zaman dilimidir. bk. Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 126-127.

60 Vâdi Âş (Guadix); Endülüs'ün güneyinde bir şehirdir. bk. İbn Saîd el-Mağribî, *Râyâtü'l-mü-berrizin ve ğâyâtü'l-mümeyyizîn* (Dımaşk: Dâru Talâs, 1987), 164.

61 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 167.

62 İbn Arafe vd., *Cemâliyyetü's-serd*, 18.

63 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 23.

64 Sūfî bir şair olarak bilinen Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî'nin, İbn Seb'in'den devraldığı tasavvufî mirasın üzerine bina ettiği tarikatı (Şuşteriyye), yaşadığı asrın tarikatları arasında öne çıkmıştır. bk. Ahmet Murat Özel, *Hikâyem Ne Tuhaftır* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2019), 211-216.

65 Romana göre Şuşterî, Tilimsân emiri Yağmurasan'ın kâtiplik teklifini hacca gitme niyetinden bahsederek, Gırnata emiri Ebû Abdullah b. el-Ahmer'in kendisine sunduğu vezirlik teklifini de ilimle meşgul olmak istediği için reddeder. bk. İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 114-115, 144-149.

Roman kahramanlarından Abdullah eş-Şuşterî, romanda Şuşterî'nin babasıdır. Bölgede yetki sahibi bir kişi olarak tasvir edilmiştir.⁶⁶ Siyasî karışıklıkların artması sebebiyle oğlunu devlet işlerinden uzak tutup ticarete yönlendirdiği ifade edilmiştir.⁶⁷

Roman kahramanlarından Mariyye (Subh), romanda Şuşterî'nin eşidir. Şuşterî'nin hayatını anlatan kaynaklarda onunla ilgili bilgiye rastlanmaması, hayalî bir kişi olduğunu düşündürmektedir. Romana göre Mariyye, Rum bir kızdır ve Şuşterî ile tanışmaları, Şuşterî'nin bir arkadaşının ısrarıyla katıldığı kilise etkinliğinde olmuştur.⁶⁸ Romanda, arkadaşını ziyaret etmeyi ihmal etmeyen vefalı bir dost olarak tasvir edilmiştir.⁶⁹

Roman kahramanlarından birisi de İbn Seb'in'dir.⁷⁰ Gerçek hayattan alınan bir kişidir. Romanda, Şuşterî'nin mürşidi olarak anlatılmaktadır. Şuşterî'nin manevî ilerleyişinde katkıda bulunan, düşünceleriyle onu etkileyen bir kişidir.⁷¹

Roman kahramanlarından Hamde bint Ziyâd,⁷² Şuşterî'nin çocukken şiirlerini ezberlediği bir şair olarak anılmış, iffetli, güzel ve zengin bir kişi olduğu ifade edilmiştir.⁷³ Romanda Şuşterî ile aralarında geçen bazı olaylarda, hayalî tasvirde aşırılığa gidilerek inandırıcılıktan uzaklaşıldığı söylenebilir.⁷⁴

Roman kahramanlarından Abdulazîz ed-Darîr,⁷⁵ romanda Şuşterî'nin çocukluk dönemi arkadaşısıdır, birlikte Vadi Âş'ın kuzey doğusunda bulunan

66 bk. İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 32. er-Risâletü's-Şuşterîyye'de Şuşterî hakkında; "yöneticilerden ve yöneticiler sınıfındandı" (evlâdü'l-ümerâ) ifadesi geçmektedir. bk. Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî, er-Risâletü's-Şuşterîyye ev er-Risâletü'l-İlmîyye fi't-taşavvuf, sad. Ebû Osmân b. Liyûn et-Tüçbî, thk. Muhammed el-Adlûnî (Dârülbeyzâ: Dâru's-Sekâfe, 2004), 41. İbn Acîbe (ö. 1224/1809) Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî ve babası hakkında; "vezir ve alimdi, babası da emirdi" demiştir. bk. Mahmud Abdurraûf el-Kâsım, el-Keşf 'an hakikatî's-şûfiyye li-evveli merra fi't-tarih (Beirut: Dâru's-Sahâbe, 1987), 163.

67 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 62.

68 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 66.

69 bk. *Bilâdü Şâd*, 99-100.

70 Şuşterî'nin kendisinden etkilendiği önemli bir isim olan İbn Seb'in (ö. 669/1270) hakkında bilgi için bk. İlhan Kutluer, "İbn Seb'in", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/306-312.

71 bk. İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 157-159.

72 Endülüslü kadın şairdir. Zeynep adında yine onun gibi şair bir kız kardeşi vardır. 600/1204 dolaylarında vefat etmiştir. bk. Hayrüdîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beirut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn), 2/274.

73 bk. İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 50.

74 Romanda Şuşterî ve arkadaşının çocukluk dönemlerinde, bir gezinti sırasında gülüşen kadın sesleri duydukları, sesin geldiği yere gittiklerinde Hamde bint Ziyâd'ın onları kendileriyle birlikte yüzmeye çağırdığı ve Şuşterî'nin bu teklife uyduğu anlatılırken inandırıcılıktan uzaklaşıldığı kanaatindeyiz. bk. İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 52-54.

75 Ebu'l-Esbâğ lakaplı olan Abdulazîz ed-Darîr, Vâdi Âş'lı bir Kur'ân hafızıdır. H 670-680 yılları arasında vefat etmiştir. bk. Ebû Ca'fer Ahmed b. İbrâhim el-Gırnâtî, "Kitâbu Şilati's-şıla", *Kitâbü's-Şıla li-İbn Beşkevâl ve meâhu Kitâbu Şilati's-şıla*, thk. Şerîf Ebu'l-Alâ el-Adevî (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2008), 3/180.

Baza'da eğitim görürler. Romanda, yüzmeye iyi olmadığı için Şuşterî ve diğerlerine katılmadığı anlatılırken iç çözümleme⁷⁶ tekniği kullanılarak onun hissettikleri ayrıntılı olarak ifade edilmiştir.⁷⁷

Romandaki diğer kahramanlar; Muhyiddin b. Sürâka,⁷⁸ en-Necm b. İsrail,⁷⁹ Ebû Ahmed es-Selâvî,⁸⁰ Ebu'l-Hasan eş-Şâzelî,⁸¹ İbn Hûd,⁸² İbnü'r-Ramîmî,⁸³ ve Yağmurasan'dır.⁸⁴ Bu kahramanlar da gerçek hayattan alınan kişilerdir.

Romandaki anlatıcı⁸⁵ çeşitlilik arz etmektedir. Romanın başlarında olaylar, "gözlemci anlatıcı" (üçüncü kişi anlatıcı) tarafından anlatılırken romanın on beşinci bölümünde, anlatıcı değişmekte, olaylar "özne anlatıcı" tarafından yani kahramanın ağzından anlatılmaya başlamaktadır.⁸⁶ Şuşterî'nin vefatından sonraki olaylar, yeniden "gözlemci anlatıcı" tarafından aktarılmaktadır.⁸⁷ Dolayısıyla romanda çoğul anlatıcının bulunduğu söylenebilir. Bu uygulama, romanın tekdüze anlatımını kıran bir uygulamadır.⁸⁸

Romanın olay örgüsüne bakıldığında; iki yönlü olaylar zinciri karşımıza çıkar. Bunlardan ilki; Şuşterî'nin doğumu, evliliği, İbn Seb'in ile tanışması,

76 Roman kişinin iç dünyasının, duygu ve düşüncelerinin yazar tarafından açıklanmasıdır. bk. Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 175.

77 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 53.

78 Muhyiddin b. Sürâka (ö. 662/1264), *Avârifü'l-meârif* müellifi es-Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) öğrencilerindedir. bk. Lisânüddin İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta fi aḥbâri Ğrânâta*, thk. Muhammed Abdullah İnân (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1977), 4/206; Muhammed el-Adlûnî, *Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî ve felsefetühu's-şûfiyye* (Dârülbeyzâ: Dâru's-Sekâfe, 2005), 68-69.

79 en-Necm b. İsrâil, İbnü'l-Arabî'nin öğrencilerindedir. H 677 yılında vefat etmiştir. bk. Adlûnî, *Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî*, 88-89.

80 Kaynaklarda, Ebû Ahmed es-Selâvî'nin on sekiz yıl Ebû Medyen'in yanında bulunduğu, çok ibadet eden ve çok ağlayan bir zât olduğu ifade edilmektedir. bk. İbnü'l-Arabî, *Risâletü Rûhi'l-kuds* (Kahire: Âlemü'l-Fikr, 1989), 130.

81 Ebu'l-Hasan eş-Şâzelî (ö. 656/1258) Şâzeliyye tarikatının kurucusudur. bk. Ahmet Murat Özel, "Şâzelî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/385.

82 Muhammed b. Yûsuf b. Hûd (ö. 438/1046) Endülüs'ün Aragon bölgesinde hüküm süren Hûdîlerin kurucusudur. Mürsiye'de ayaklanarak istiklalini ilan etmiştir. Üzerine gönderilen iki Muvahhid ordusunu yendikten sonra Mürsiye halkını kendine biat ettirmiştir. bk. Mehmet Özdemir, "Hûdîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/301-302.

83 Kaynaklarda İbn Hûd'un veziri olduğu ve onu öldürdüğü aktarılmaktadır. bk. Attâ Ali Muhammed Şehâte, *Târîhu'l-Endelüsü'l-İslâmî mine'l-fethi hattâ süküti Ğrânâta* (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2011), 194.

84 Yağmurasan (ö. 680/1282), Abdülvâdîler Devleti'nin kurucusudur. bk. Erdoğan Merçil, "Abdülvâdîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/276.

85 Anlatıcı, bir anlatıda hikâyeyi anlatan veya anlattığı varsayılan kişidir. bk. Huyugüzel, "anlatıcı", 47.

86 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 131.

87 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 320-325.

88 Bir romanda, birden çok anlatıcı tipine yer verilmesi "çoğul anlatıcı" tabiriyle ifade edilmektedir. bk. Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 113.

farklı şehirlere yolculuk yapması gibi Şuşterî'nin hayatında gerçekleşen önemli olayların kronolojik olarak aktarılmasıdır. İkincisi ise; roman kahramanının farklı coğrafyalardan yedi simsimeyi (bilgiyi) toplaması şeklinde kurgulanan manevî yolculuğun basamaklarıdır.

Roman şöyle özetlenebilir: Şuşterî, 610 yılında Vâdi Âş'ta dünyaya gelir. Kur'an, hadis, Arap dili gibi farklı ilim dallarında iyi bir eğitim alır.⁸⁹ Ticaretle ilgilenir ve Vâdi Âş civarındaki bölgelerde bulunarak alim, edip ve şairlerle bir araya gelir.⁹⁰ Meriye'de tanıştığı Mariyye⁹¹ adlı Rum bir kız ile evlenir.⁹²

Evlenmeden önce İbn Hûd'un cariyesi Reyhâne'yle beraber Meriye Sarayında yaşayan Mariyye (Subh), evlendikten sonra da Reyhâne ile görüşmeye devam eder. Sarayda onu ziyaret ettiği bir gün İbn Hûd'un, veziri İbnü'r-Ramîmî'nin adamları tarafından öldürüldüğünü öğrenir. Subh'un bu olaydan haberdar olması veziri rahatsız eder. Bunun üzerine Şuşterî ve eşi, Gırnata emiri Ebû Abdullah b. el-Ahmer'in korumasında Gırnata'da yaşamaya başlarlar. Şuşterî, orada Kur'an, fıkıh ve usûl ilimlerinin öğretimiyle meşgul olur. Bir erkek çocuğu dünyaya gelir.⁹³

Hacca gitmek amacıyla ailesi ve öğrencileriyle beraber Gırnata'dan ayrılır. Bir süre Sebte'de konaklayıp H 643 yılı Rebûlevvel ayının başında Miknâs'a giderler.⁹⁴ Selâ'da Ebû Ahmed el-Selâvî ile bir araya gelen Şuşterî, onun tavsiyesi üzerine deniz kenarında uzlette bulunur.⁹⁵ Sonra Fes'e gider ve oradaki alimlerle görüşür. H 646 senesi Safer ayında Tilimsân'a gider ve Şeyh Ebû Medyen'in kabrini ziyaret eder.⁹⁶ Ardından öğrencileriyle beraber Bicâye şehrine giden Şuşterî, Sühreverdî'nin öğrencilerinden Muhyiddin b. Sürâka'yı ziyaret eder. Orada bulunduğu süre içerisinde Ebû Medyen'in ashabıyla görüşür. Meclislerinde Ebû Medyen'den beyitler okur, zikir yaparlar. Sema'nın ardından Şuşterî beyitleri açıklar.⁹⁷

89 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 36-42. Romanda, Şuşterî'nin çocukluk ve gençlik dönemlerinde aldığı eğitim anlatılırken; Vâdi Âş velilerinden Afifüddin Ebû Mervân Abdülmelik ile bir araya gelmesinden bahsedilmekte; Ebû Mervân ona yedi simsimededen ilkinde eriştiğini, diğerlerini de yer yüzünün farklı bölgelerinden toplamasını söylemektedir. bk. İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 46.

90 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 62.

91 Romanda ondan Subh adıyla da bahsedilmektedir.

92 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 66, 75.

93 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 99-123.

94 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 134.

95 Burada yaşadığı tecrübeyle ikinci simsimeye ulaştığı anlatılmaktadır. bk. İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 139-141.

96 Bu ziyareti sırasında Sâd Sûresi'ni okurken sıra dışı bir tecrübe yaşadığı ve üçüncü simsimeye ulaştığı anlatılmaktadır. bk. İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 144-149.

97 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 151-153. Sema'; el çırpma, tefe vurma vb. ritim eşliğinde şiir ve zikir teganni edilmesidir. bk. Kerûm Bümedyen, *Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî eş-Şüfiyyü'l-cevval: Hayâtuhu ve şîrihi* (Cezayir: Dâru't-Tevfikiyye, 2011), 40.

İbn Seb'in'den haber alması üzerine Şuşterî hemen İbn Seb'in'in yanına gider. Onun yönlendirmesiyle elinde bulunanları infak eder, kaba yün bir kıyafet giyer ve eline bendir alıp çarşıya gider. Orada iki gün, “*Sevgilinin zikriyle görüldüm.*”⁹⁸ (بديت بذكر الحبيب) diyerek dolaşır. Üçüncü gün “*Sevgili*” (الحبيب) lafzının yerine “*Allah*” (الله) lafzını söyler.⁹⁹

Hicrî 22 Cemâdiyü'l-âhîr 647 tarihinde ailesiyle beraber Tunus'a, bir süre sonra da Trablus'a gider.¹⁰⁰ Trablus halkı onları hürmetle karşılar. Şuşterî orada eğitim faaliyetleriyle meşgul olur. Sultanın kendisine önemli bir görev vereceğini öğrendiğinde onu bu düşüncesinden vazgeçirmek için görünüşünde ve kıyafetlerinde değişiklikler yaparak kendisini bir meczup gibi gösterir.¹⁰¹ Ailesi ve öğrencileriyle Trablus'tan Mısır'a geçen Şuşterî, Ebu'l-Hasan eş-Şâzelî'nin cihat çağrısına kulak vererek öğrencileriyle cihada katılır.¹⁰²

Ebu'l-Hasan eş-Şâzelî'yle beraber hacca gider.¹⁰³ Hac yolculuğunun ardından Kahire'ye geri döner ve İbn Seb'in ile yeniden buluşur.¹⁰⁴ Birlikte Cebel-i Musa'ya çıkar,¹⁰⁵ manastıra giderler.¹⁰⁶ Ardından Şuşterî, hamile olan eşinin

98 İbn Seb'in'in Şuşterî'den söylemesini istediği ifadede, “*başladım*” (بدأت) lafzının kullanılmayıp “*görüldüm, ortaya çıktım*” (بديت) lafzının kullanılması, romanda; Şuşterî'nin İbn Seb'in ile tanıştığı tarike yeni giren ve zikre yeni başlayan bir kişi olmaması ile ilişkilendirilerek açıklanmıştır. bk. İbn Arafе, *Bilâdü Şâd*, 165.

99 İbn Arafе, *Bilâdü Şâd*, 154-164. İbn Seb'in, Şuşterî'nin çarşıda “*Sevgilinin zikriyle görüldüm. Yaşamım güzel oluyor*” (بديت بذكر الحبيب وعيشي نطيب) beytiyle teganni ederek dolaşmasını ister, Şuşterî iki gün beyti teganni ederek çarşıda dolaşır, üçüncü gün ise şiirin devamını getirmeye muvaffak olur. bk. Ali Sâmî en-Neşşâr, “*Mukaddime*”, *Divânü Ebi'l-Hasan eş-Şuşterî*, mlf. Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî (İskenderiye: Münşietü'l-Maârif, 1960), 9. Romanda Şuşterî'nin dördüncü simeye Bicây'e de ulaştığı anlatılmaktadır. bk. İbn Arafе, *Bilâdü Şâd*, 175-176.

100 İbn Arafе, *Bilâdü Şâd*, 209.

101 İbn Arafе, *Bilâdü Şâd*, 214-218. Şuşterî fıkıh ve sünnet bilgisiyle Trablus halkını şaşırtmış, kendisine önemli bir görev teklif edilmiştir. Bu teklifi reddetmesi üzerine kendisine delilik itham edilmiştir. bk. Neşşâr, “*Mukaddime*”, 10.

102 İbn Arafе, *Bilâdü Şâd*, 219-225. Neşşâr, Şuşterî'nin Ebu'l-Hasan eş-Şâzelî ile görüştüğü hakkında kesin bilimiz olmadığını, ancak onun öğrencileriyle muhtemelen karşılaştığını ifade etmiştir. Ayrıca onun hayatının son dönemlerinde Şam ve Mısır sahilleri arasında yolculuk yaptığını, Şam'da bir süre Kalenderî zaviyesinde kaldığını ve Haçlılara karşı savaşa katıldığını belirtmiştir. bk. Neşşâr, “*Mukaddime*”, 11-12.

103 İbn Arafе, *Bilâdü Şâd*, 237-240. Kaynaklarda onun birden fazla kez hacca gittiği ifade edilmektedir. bk. İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, 4/205; Adlûnî, *Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî*, 145. Şuşterî'nin beşinci simeye Mekke'de ulaştığı anlatılmaktadır. bk. İbn Arafе, *Bilâdü Şâd*, 240.

104 İbn Arafе, *Bilâdü Şâd*, 241-242.

105 Romanda Şuşterî'nin Cebel-i Musa'da kıldığı namaz sırasında tecellilere mazhar olduğu, altıncı simeye ulaştığı anlatılmaktadır. bk. İbn Arafе, *Bilâdü Şâd*, 262-265.

106 İbn Arafе, *Bilâdü Şâd*, 262, 270. Neşşâr, Şuşterî'nin Şam ve Mısır çöllerinde pek çok manastıra uğradığını ifade etmiştir. bk. Neşşâr, “*Mukaddime*”, 11.

yanına döner ve bir kızı dünyaya gelir. Bir süre sonra ailesi ve arkadaşlarıyla Şam'a gider.¹⁰⁷ H 668 yılında Tıynet'te vefat eder, naaşı Kâhireye taşınır.¹⁰⁸

Romanda, tarihî olayların anlatımında açık ve anlaşılır bir dil kullanılmış, irfânî konuların anlatıldığı bölümlerde ise; sembolik bir dil kullanılmıştır. Aslında bu durum, günlük dilin tasavvufî tecrübeyi ifadede yetersiz olması sebebiyledir.¹⁰⁹

Romanın çeşitli yerlerinde Şuşterî'ye ait beyitlerden konuya ve duruma uygun olarak alıntılar yapılmıştır. Ayrıca İbnü'l Arabî'nin *Fütûhât-ı Mekkiyye*'sinden içerik aktarımı yapılmıştır.¹¹⁰ Bu yolla romandaki iletinin pekiştirilmesi sağlanmıştır.

2.1. *Bilâdü Şâd* Romanında Tarih ve Hayal

Tarih ile edebiyat arasındaki ilişki çok eski zamanlara dayanmaktadır. Tarih, edebiyat için bir "malzeme" ve "ilham kaynağı" olma özelliği taşıran; edebî eserler tarih için zaman zaman "vesika" değer taşımaktadır.¹¹¹

Tarihî malzemedен yararlanılarak oluşturulan romanlarda, gerçeğin dille yeniden inşası söz konusudur. Böylece tarihî gerçeklik kurgusal bir gerçeklikle yer değiştirmektedir. Yazar; tarihi kaynakların bile açıklayamadığı birtakım boşlukları, olması muhtemel şekliyle hayal gücünün¹¹² yardımıyla doldurmaktadır. Böylece tarihi kaynakların naklettiğinden başka bir bütüne ulaşılmaktadır.¹¹³

Bilâdü Şâd romanında da tarihî malzeme ve hayal gücünün yardımıyla yeni bir bütüne ulaşılmıştır. Şuşterî'nin 610 yılında Vâdi Âş'ın Şuşter muhîtinde dünyaya gelmesi, iyi bir eğitim alması,¹¹⁴ Malaga (Endülüs), Bicâyе (Fas), Kâbis (Tunus), Trablus (Libya), Dimyat (Mısır) ve Şam gibi farklı ülke

107 Romanda Şuşterî'nin yedinci simsimeye Şam'da ulaştığı anlatılmaktadır. bk. İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 274.

108 Şuşterî, Mısır'a yaptığı son yolculukta hastalanmış, Dimyat yakınlarında Tıynet denilen yerde hastalığı artmış, öldüğünde fakirler onu omuzlarında Dimyat'a taşıyıp orada defnetmişlerdir. bk. İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, 4/216; Neşşâr, "Mukaddime", 12. Louis Massignon, Şuşterî'nin Dimyat'taki kabrinin bulunduğu yeri tespit ettiğini söylese de Neşşâr, bu görüşe şüphyle yaklaşmış ve Şuşterî'nin kabrinin yerinin hala meçhul olduğu ifade etmiştir. bk. Neşşâr, "Mukaddime", 12.

109 Tasavvufî tecrübeyin mahiyeti hakkında bk. Çakmaklıoğlu, *İbn Arabî'de Ma'rîfetin İfadesi*, 515.

110 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 312-313; İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 366-368.

111 Hakan Değirmenci, "Tarihi Roman Kavramı ve Türk Romanında (1875-2020) İstanbul'un Fethine Genel Bakış", *Edebî Eleştiri Dergisi* 4/2 (2020), 168.

112 Hayâl gücü; duylardan yola çıkarak çeşitli imajlar (hayaller) canlandıran ve bu imajları yeni bir birleşim içinde yeni bir şekle veya düzene sokan zihin kuvvetidir. bk. Huyugüzel, "hayal gücü", 206.

113 Hülya Argunşah, "Tarihî Romanda Post-Modern Arayışlar", 17-18.

114 bk. Kerûm Bümedyen, *Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî eş-Şüfiyyü'l-cevâl*, 16-17.

ve şehirlerde bulunması,¹¹⁵ ticarî faaliyetlerle¹¹⁶ ve eğitim faaliyetleriyle meşgul olması,¹¹⁷ Muhyiddin b. Sürâka¹¹⁸ İbn Seb'în¹¹⁹ ve en-Necm b. İsrail¹²⁰ gibi zatlarla görüşmesi, Haçlılara karşı savaşa katılması¹²¹ ve hacca gitmesi¹²² gibi olaylar tarihî gerçeklerle örtüşür şekilde sunulmuştur.¹²³

Şuşterî'nin hayatıyla ilgili tarihsel bilginin yeterli olmadığı hususlarda yazar, mantıksal tutarlılık içerisinde tarihî bilgi boşluklarını hayal gücüne dayanarak doldurmuştur. Söz gelimi Şuşterî'nin çocukluk ve gençlik döneminde ilim aldığı hocalar arasında Ebu'l-Esbağ lakablı İsa b. Şihâb,¹²⁴ Ali b. Muhammed b. Bakiyyî'l-Gassânî¹²⁵ ve Ebû Bekir Yahyâ b. Muhammed en-Numeyrî¹²⁶ gibi isimler zikredilmektedir.¹²⁷ Konuyla ilgili tarihî bilgi yeterli olmadığı için yazar, olması muhtemel olayları kurgulayarak gerçeğe monte etmiştir. Şuşterî'nin o dönemde Vâdi Âş'ta eğitim faaliyetleri ile meşgul olan mezkûr isimlerden ders almış olabileceği düşüncesini Şuşterî'nin hayatı ve düşünceleri hakkında kaleme aldığı bir yazısında da paylaşmıştır.¹²⁸

115 Bümedyen, *Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî eş-şûfiyyü'l-cevâl*, 20.

116 Şuşterî otuz yaşına yaklaştığında ticaretle meşgul olmuştur. bk. Adlûnî, *Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî*, 80. Romanda da onun ticaretle meşgul olmasından bahsedilmektedir. bk. İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 12.

117 Trablus halkı Şuşterî'den çeşitli ilimleri öğrenmiş, ondan istifade etmişlerdir. bk. Abdülvâhid Muhammed b. et-Tavvân, *Sebkü'l-makâl li-fekki'l-ikâl*, thk. Muhammed Mes'ûd Cubrân (Trablus: Cem'iyetü'd-Da'veti'l-İslâmiyyeti'l-Âlemiyye, 2008), 121.

118 *Avârifü'l-me'ârif* müellifi es-Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) öğrencilerindendir. bk. Adlûnî, *Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî*, 68-69; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, 4/206. Romanda Şuşterî'nin Muhyiddin b. Sürâka ile görüşüp meclisinde bulunduğu ve kendisinden Ebû Medyen'i dinlediği anlatılmaktadır. bk. İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 152.

119 Şuşterî ve İbn Seb'în 648 (1248) yılında Bicâye şehrinde karşılaşmışlardır. bk. Neşşâr, "Mukaddime", 9; Adlûnî, *Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî*, 86.

120 Şuşterî, *er-Risâletü's-Şuşterîyye*, 41; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, 4/206; İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 280.

121 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 224-225; Neşşâr, "Mukaddime", 12.

122 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 238.

123 Şuşterî'nin hayatı ve düşünceleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî, *er-Risâletü's-Şuşterîyye*, 41-43; Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Abdullah el-Gubrînî, *Unvânü'd-dirâye fi men urife mine'l-ulemâi fi'l-mietî's-sâbi'a bi-Bicâye* (el-Cezâirü'l-Mahmiyye: el-Matbatâtü's-Se'âlibiyye, 1910), 140-145; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, 4/205-216; Bümedyen, *Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî eş-şûfiyyü'l-cevâl*; Adlûnî, *Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî*; Özel, *Hikâyetü Ne Tuhaftır*.

124 Vâdi Âş hadis alimlerindendir. H 640 yılına kadar yaşamıştır. bk. Gırnâti, "Kitâbu Şilati's-şıla", 3/227-228.

125 Vâdi Âş'lıdır. Künyesi Ebu'l-Hasan'dır. H 627 yılında hayatta idi. bk. Gırnâti, "Kitâbu Şilati's-şıla", 3/296-297.

126 Vâdi Âş alimlerindendir. Künyesi Ebû Bekir'dir. H 648 yılında vefat etmiştir. bk. Gırnâti, "Kitâbu Şilati's-şıla", 416.

127 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 37, 42.

128 Abdülilâh b. Arafe, "Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî, Siretuhu ve Âşâruhu ve Mezhebuhu", *et-Taşavvufu'l-Mağribî*, ed. Mustafa el-Bûanânî vd. (Kenitra: Menşûrâtu Külliyyeti'l-Âdâb ve'l-Ulûmü'l-İnsâniyye, 2015), 137; İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 42.

Yazarın, Şuşterî'nin vefatı hususunda romanda aktardığı tarih, başka bir yazısında aktardığı bilgiyle uyuşmamaktadır. Şuşterî'nin hayatına dair kalemeye aldığı yazısında, bu konuda Gubrînî (ö. 714/1314) ve İbnü'l-Hatîb'in (ö. 776/1374-75) rivayetlerini doğru kabul ettiğini açıklamıştır.¹²⁹ Romanda ise başka bir tarihe yer vermiştir.¹³⁰ Yazarın romanda sehven farklı bir tarih verdiği kanaatindeyiz.

Yazarın, Şuşterî'nin kabrinin bulunduğu yer konusundaki farklı görüşlere romanın ön sözünde yer vermesi, onun romanını hazırlarken tarihî malzemeğe değer verdiğini göstermektedir. Romanın giriş bölümünde, Şuşterî'nin kabrinin bulunduğu yer konusunda değerlendirme yapmış, konuyla ilgili kendi görüşünü açıklamış;¹³¹ Şuşterî'nin iki kabrinin bulunduğunu, defnedildikten sonra naaşının Tıynet'ten Kahire'ye taşındığını ifade etmiştir.¹³²

Romanda, Şuşterî'nin sûfî filozof İbn Seb'în ile manastırda ibadet etmelerinden bahsedilmektedir.¹³³ Romana göre; Fransa kralı 9. Louis (ö. 1270) o sırada manastırda bulunan İbn Seb'în ve Şuşterî'ye neden orada olduklarını sorduğunda İbn Seb'în şöyle söylemektedir:

“Ey kral! Burada olma niyetimizden şüphelenmekte haklısın; çünkü siz Hıristiyanlar sadece İsa peygambere inanıyorsunuz. Oysa biz; Allah'ın bütün resullerine inanıyoruz. Biz Endülüslüyüz ve orada Hıristiyan kardeşlerimizle sevgi içinde yaşadık. Onların kiliselerine girip çıkardık, onlar da bizim camilerimize gelirlerdi. Bu, yerleşmiş bir adetimizdi”.¹³⁴

Romanda geçen bu ifadeler, Endülüs'te Müslümanlar ile Hıristiyanların barış içinde yaşadıkları şeklindeki düşüncüyü vurgulamak için aktarılmış olabilir.¹³⁵ Böyle bir düşünceye romanda yer verilmesi, yazarın farklı din mensuplarına yönelik kendi tutumunu da yansıtır olabilir.

İbn Arafе'nin Şuşterî'nin hayatını anlattığı yazısında, Şam'da ve Sina Çölü'nde rahiplerin varlığından bahsedilmekte, Şuşterî'nin onların âdetleri ve ritüelleri hakkında bilgi sahibi olduğu, şiirlerine de bu konuları kattığı

129 Gubrînî'nin *Uvnânü'd-dirâye* adlı eserinde Şuşterî'nin vefat tarihi “hicrî 17 Safer 668 Salı” şeklinde verilmektedir. İbnü'l-Hatîb'in *el-İhâta*'sında ise 608 yılı verilmektedir. Ancak burada “altı”nın sehven yazılmadığı düşünülmektedir. bk. Gubrînî, *Uvnânü'd-dirâye*, 142-143; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, 4/216; Özel, *Hikâyem Ne Tuhaftır*, 33. İbn Arafе'nin *et-Taşavvufu'l-Mağribî* adlı eser içinde yer alan yazısında; Gubrînî, İbnü'l-Hatîb ve Louis Massignon'un görüşleri hakkında 140. sayfada aktarılan bilgilerle 144. sayfada aktarılan bilgiler arasında tutarsızlık bulunmaktadır. bk. İbn Arafе, “Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî”, 140, 144.

130 Romanda; “Hicrî 7 Safer 668 tarihi (m. 6 Ekim 1269) pazar günü ruhum âlem-i bekâya özlem duydu.” ifadesi geçmektedir. bk. İbn Arafе, *Bilâdü Şâd*, 318.

131 İbn Arafе, *Bilâdü Şâd*, 13-19.

132 İbn Arafе, *Bilâdü Şâd*, 18, 321; İbn Arafе, “Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî”, 143.

133 İbn Arafе, *Bilâdü Şâd*, 257.

134 İbn Arafе, *Bilâdü Şâd*, 257.

135 Endülüs'te bir arada yaşama kültürü hakkında bilgi için bk. Enes Şanal, *Convivencia: Endülüs'te Bir Arada Yaşama Kültürü* (İzmir: Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

ifade edilmektedir.¹³⁶ Romanda da bu beyitlere yer verilmekte, beyitlerde geçen manastır, kilise, keşiş, rahip vb. Hıristiyanlıkla ilgili lafızlar remiz olarak değerlendirilmektedir.¹³⁷

Şuşterî'nin beyitleri, romanın kurgusu içerisine başarılı bir şekilde yerleştirilmiştir. Bu beyitleri, Şuşterî'nin hangi durumlarda söylediğine dair tarihî rivayetler sınırlı sayıda olduğu için, yazar bu konuda daha çok hayal gücüne başvurmuştur. Konuyla ilgili var olan rivayetleri değerlendirmeyi de ihmal etmemiştir. Örneğin; romanın altıncı bölümünde, Şuşterî'nin Malaga'da Kur'ân okuttuğu sırada Tâhâ Sûresi 14. âyette geçen “Şüphesiz ben Allah'ım, benden başka ilah yoktur...” (إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي...) ayeti okunduğunda şu beyitleri söylediği aktarılmaktadır:¹³⁸

انظر اللفظ (أنا) يا مُعْرَمًا فيه من حيث نَظَرْنَا لعل تَدْرِيه
كلّ آتِخَارَكْ لَا تَفْخَرْ بِعَارِيَةِ لَا يَسْتَعِيرُ فَقِيرٌ مِنْ مَوَالِيهِ
مَجْسُومٌ أُخْرِفَهُ لِلتَّسْتَرِ حَامِلَةٌ إِنَّ شَيْئًا تَعْرِفُهُ حَبْرٌ مَعَانِيهِ

“Ey lafza dalmış kimse, ben (ene) kelimesine bak! Bizim bakışımızla bak ki, belki onu anlarsın. Biriktirmeyi bırak da ödüncle gururlanma! Fakir bile efendisinden ödünc almaz. Harflerin şekilleri, sırrın taşıyıcısıdır. Buna vakıf olmak istersen manalarını tecrübe et!”

Bu beyitlerin hangi durumda söylendiğine ilişkin romanda anlatılanlar, bu hususta var olan tarihî rivayetlerin dikkate alındığını göstermektedir.¹⁴⁰ İbn Arafe'nin *Bilâdü Şâd* romanında gerçekte kurgunun büyük oranda örtüştüğünü, tarihî rivayetlerin olmadığı hususlarda boşlukların yazarın hayal gücüyle doldurularak genel olarak tutarlı bir bütüne ulaşıldığını söyleyebiliriz.

2.2. Bilâdü Şâd Romanında İrfân

Tasavvufî gelenekte; erdemli bir yaşam neticesinde vasıtasız, sezgisel olarak Allah tarafından ihsan edilen bilgi, diğer insanlardan ya da kitaplardan öğrenilen bilgiden üstün görülmüştür.¹⁴¹ *İrfân* (*ma'rifet*)¹⁴² kavramı ile ifade edilen

136 İbn Arafe, “Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî”, 149. Neşşâr, Şuşterî'nin Şam ve Mısır çöllerinde uğradığı manastırlardaki ruhban ve diyakozlardan onların adet ve ritüellerini öğrendiğini ifade etmiştir. bk. Neşşâr, “Mukaddime”, 11.

137 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 247-248.

138 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 63.

139 bk. Ahmed b. Muhammed el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min ğuşni'l-Endelüsi'r-raṭîb ve zikru vezîrihâ Lisânüddîn İbni'l-Haṭîb*, nşr. Meryem Kâsım Tavîl - Yusuf Ali Tavîl (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011), 3/428-429.

140 *Unvânü'd-dirâye*'de (حزب) lafzı yerine (حزب) lafzı geçmektedir. bk. Gubrîni, *Unvânü'd-dirâye*, 142-143.

141 Çakmaklıoğlu, *İbn Arabî'de Ma'rifetin İfadesi*, 131.

142 Ethem Cebecioğlu, “İrfân”, *Tasavvuf Terimleri & Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Anka Yayınları, 2004), 317.

bu bilgi; Allah, insan ve âlemle ilgili kapsamlı bir bilgi olmakla beraber, mârifetullah; "Allah'ın zâtı, sıfatları, fiilleri ve isimleri hakkındaki bilgi"yi ifade etmektedir.¹⁴³

Kuşeyrî, (ö. 465/1072) Hakk Teâlâ'yı önce sıfat ve isimleri ile tanıyıp sonra Hakk ile olan muamelesinde doğruluk ve ihlas üzere olan, kötü huylardan temizlenek arı hale gelen, kalbi ile daimî itikaf halinde bulunan, bütün bunların semeresi olarak da Allah'tan güzel bir teveccühe nail olan kişinin *ârif* olarak isimlendirildiğini, onun haline de *ma'rifet* denildiğini belirtmiştir.¹⁴⁴

İbnü'l-Arabî'ye göre; *ma'rifet* yedi çeşit bilgiden oluşur. Bunlar; hakikatlerin bilinmesi,¹⁴⁵ Hakk'ın eşyada tecelli edişinin bilinmesi, Hakk'ın kullarına hitap edişinin bilinmesi, varoluş içindeki mükemmellik ve noksanlığın bilinmesi, içerdiği hakikatler bakımından insanın kendini tanınması, hayal ilmi ve onun muttasıl ve munfasıl şekillerinin bilinmesi,¹⁴⁶ hastalıklar ve devalarının bilinmesidir.¹⁴⁷

Romanda; Şuşterî'nin Sâd Ülkesi'ne ulaşması yedi sımıme'yi toplaması sûretiyle gerçekleşmektedir.¹⁴⁸ "Simsime" lafzı İbnü'l-Arabî'nin *Fütûhât-ı Mekkiyye* adlı eserinde geçen "arz-ı sımıme" tabirinden alınmıştır.¹⁴⁹ *Fütûhât*'ta arz-ı sımıme; Âdem'in çamurunun kalıntısından yaratılıp "hakikat arzı" diye isimlendirilen yeri ifade etmektedir.¹⁵⁰

İbnü'l-Arabî'ye göre; Allah'ın büyüklüğü o arz içinde ortaya çıkmakta, Hakk'ın kudretini müşahade eden kişiye Allah'ın büyüklüğü orada görünmekte, aklın imkânsız saydığı pek çok şey o arzda bulunmaktadır. Ârifler oraya ruhlarıyla girmekte, orada tuhaf biçimli suretler bulunmaktadır. Ârif

143 Süleyman Uludağ, "Mârifet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/54-56.

144 Abdülkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, nşr. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 398.

145 İbnü'l-Arabî'ye göre hakikatler; Allah'ın zâtının, sıfatlarının, fiillerinin hakikatiyle me'ûlâtın hakikatidir. İlk üç hakikatin neticesi olan dördüncü hakikat kategorisi de üçe ayrılır. Bunlar; ma'kulâtın hakikatleri, mahsûsâtın hakikatleri ve berzahî me'ûlâtın hakikatleridir. bk. Mahmud Erol Kılıç, "Muhyiddin İbnü'l-Arabî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/ 510.

146 İbnü'l-Arabî; akledilir olan şeyleri suretlere büründüren insanî yetiye "muttasıl hayal", "Cebrail'in Dihye suretine bürünmesi gibi insanın idrak yetisinden bağımsız olarak zahiren husûle gelen hayale "munfasıl hayal" demiştir. Ona göre insan uykuda veya uyanıkken hayal alemini müşahade edebilmekte, kendi zihni tahayyülünden bağımsız hayali suretler görebilmektedir. bk. Çakmaklıoğlu, *İbn Arabî'de Ma'rifetin İfadesi*, 187-189.

147 İbn Arabî, *Marifet ve Hikmet* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2002), 83; Kılıç, "Muhyiddin İbnü'l-Arabî", 20/510.

148 Romanda, "Sâd Ülkesi" tabiriyle insan-ı kâmil kastedilmektedir. bk. İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 20, 311. Tasavvufta insan-ı kâmil; Allah'ın her mertebedeki tecellilerine mazhar olan insandır. bk. Mehmet S. Aydın, "İnsân-ı Kâmil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/330.

149 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 11.

150 İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007), 1/365.

oraya girdiğinde içlerinden birisi koşmakta, ona makamına göre bir elbise giydirmekte ve onu bu arzda dolaştırmaktadır. Bu yolculuk, ârifin Allah hakkındaki bilgisini artırmaktadır.¹⁵¹

Bu düşünceler romanda, Şuşterî'nin dilinden şöyle anlatılmaktadır:

“Simsime, Âdem (a.s.)'in çamurunun kalıntısından yaratılan arzdır... Bu arzda, akıl almaz ilginçlikler ve gariplikler vardır. Bu arzda ârifler ilâhi tecellilere ulaştırılır. Oraya -terk edip soyutlandıkları- bedenleriyle değil, ruhlarıyla girerler... Kişi, bu arza girmeye hazırlandığında önünde bekçiler bulur... Onu, o arzın elbiseleriyle giydirip dolaştırırlar... Çıkmak istediğinde, girdiği kapıya ulaştırıp giydirdikleri elbiseleri çıkarırlar ve kişi, duyular alemine geri döner. Böylece; ilim elde etmiş ve Allah hakkında bilgisi artmıştır”.¹⁵²

Romanda; arz-ı simsime hakkındaki yukarıdaki açıklamaların yanı sıra simsime kelimesi ile ilgili bir tanıma da yer verilmektedir. Buna göre, sim-sime; “son derece gizli, ince bilgi”yi ifade etmektedir.¹⁵³ Şuşterî'nin yedi sim-simeyi toplama yolculuğu, yedi bilgiye ulaşma yolculuğu şeklinde yorumlanabilir.¹⁵⁴

Romanda, Şuşterî'nin ilk simsimeye ulaşma serüveni şöyle anlatılmaktadır: Şuşterî, Vâdi Âş velilerinden Afifüddin Ebû Mervân Abdülmelik'in kendi kendine nasıl ilim öğrendiğini sormakta, o da “Allah'ın bana ilim öğretmesini daima isterdim.” şeklinde karşılık vermektedir. Birbirine benzeyen hususlarda ne yaptığını sorduğunda ise şöyle cevap vermektedir:¹⁵⁵

“Allah, bana içimde bir hoca tayin etti... Herhangi bir durumla karşılaştığımda aklıma iki şey gelir. Birisi; övülen, öteki yerilendir. Yerilenden sakınır, övüleni uygularım. Bir şehre ulaştığımda da alimlere sorarım. Onlar da benim yaptığımı onaylarlar”.¹⁵⁶

Bu ifadelerde; doğrudan Allah tarafından ihsan edilen bilgiye dikkat çekilmektedir. Şuşterî'ye göre de bu bilgiye erişmesi, “ârif”in özellikleri arasındadır. Ona göre ârif; Allah'ın, katından ilim verdiği kişidir. Bununla beraber o kişi, bu lütfâ hazır hale gelmek için çalışır.¹⁵⁷

Ebû Mervân, konuşmasının devamında; “Bu ülkede bir nişanla/vasıfla isimlendirilmeni ve sırrını ayne'l-yakîn¹⁵⁸ olarak yakalamanı dilerim.” demektedir ve yedi simsimeyi ilkinde ulaştığını haber vermektedir.¹⁵⁹

151 İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 366-368.

152 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 312-313.

153 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 292.

154 İbn Arafe, bir röportajında ise; simsimelerin, yeryüzünün farklı yerlerine dağılmış insanın parçaları olduğunu, roman kahramanının onları toplamasıyla insanlığının tamamlandığını ifade etmiştir. bk. Verârî, “Râidü'r-rivâyeti'l-irfâniyye: 'Abdulîh b. 'Arafe", 57.

155 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 44.

156 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 44.

157 Adlûnî, *Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî*, 287.

158 Ayne'l-yakîn; duyu, tecrübe ve gözlemlerle ulaşılan bilgiyi ifade etmektedir. bk. Osman Demir, “Yakîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/272.

159 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 46.

Şuşterî'nin ikinci simsimeye (Selâ'da) ulaşma serüveni romanda şöyle anlatılmaktadır: Ebû Ahmed es-Selâvî, Şuşterî'ye Selâ'da (Fas'ta bir şehir) deniz kenarında uzlette bulunmasını tavsiye etmektedir.¹⁶⁰ Bunun üzerine Şuşterî, Selâ'da deniz kenarında yürümekte, bu sırada suyun sahile sürüklediği bir istiridyeye rastlamaktadır. "Sâd" harfine benzeyen bu istiridyeden etkileyici nağmeler işitmekte, yaşadığı bir tecrübeyle kendisini bir mağara karşısında bulmaktadır. Mağaraya "Sim Sim" (سِم سِم) adıyla seslendiğinde mağara açılmaktadır. Onu karşılayan bir kapıcı; onun cevher ilmine intikal ettiğini söylemektedir. Kendisine yeni bir isimle (İbnü's-Simsime) hitap edildiğini fark eden Şuşterî, ikinci simsimesine ulaştığını anlamakta,¹⁶¹ farklı alemleri ve ilginç varlıkları gördükten sonra elindeki istiridyeyi yeniden suya bırakmaktadır.¹⁶²

Romanda; "sâd" harfine benzeyen bir "istiridyeye"den bahsedilmesi, doğada güzellik ölçüsü olarak bilinen ve istiridyeye kabuklarının da örnek gösterildiği "altın oran"a dikkat çekmek için olabilir.¹⁶³ Nitekim romanın son bölümünde; insanlarda, hayvanlarda, bitkilerde ve cansız varlıklarda "altın oran"ın varlığından bahsedilmektedir.¹⁶⁴

Şuşterî'nin hayatını anlatan eserlerde de onun çok kez tabiatı seyrettiği ve tabiattaki sesleri dinlediği ifade edilmektedir. Rüzgârın, ağaç yapraklarının ve deniz dalgalarının seslerinde ifadesini bulan varlığın nağmelerine kulak kesildiği belirtilmektedir.¹⁶⁵

Şuşterî'nin üçüncü simsimeye (Tilimsân'da) ulaşması romanda şöyle anlatılmaktadır: H 646 senesi Safer ayında Tilimsân'a giden Şuşterî, Ebû Medyen'in kabrini ziyaret etmekte, bu sırada Tilimsân emîri Yağmurasan ile karşılaşmaktadır. Emîrin ondan Kur'ân okumasını istemesi üzerine Şuşterî, Sâd Sûresi'ni okumaktadır. Bu sırada ilginç bir hal yaşamakta, Ebû Medyen olduğunu sandığı bir kişi ona üçüncü simsimesine ulaştığını söylemektedir.¹⁶⁶

Adlûnî, Şuşterî'nin gördüğü ve dinlediği şeylerde sıradan bir kişinin anlayamadığı anlamları idrak ettiğini ifade etmekte ve "Şüphesiz ben Allah'ım,

160 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 141.

161 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 141.

162 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 139-143.

163 Altın oran; bir bütünün parçaları arasında gözlemlenen, uyum açısından en yetkin büyüklükleri verdiği düşünülen geometrik ve sayısal bir oran bağıntısıdır. bk. Özlem Kılıç Ekici, "Denizden Gelen Cevherler: Deniz Kabukları", *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi* 609 (Ağustos, 2018), 58.

164 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 304.

165 Adlûnî, *Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî*, 100. *Unvânü'd-dirâye'* de Şuşterî'nin uzlet maksadıyla şehrin dışında bir yere gitmesiyle ilgili bir anekdot aktarılmaktadır. bk. Gubrînî, *Unvânü'd-dirâye'*, 141-142.

166 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 148. Şuşterî, *Divân'*ında Ebû Medyen'den (ö. 594/1198) hürmetle bahsetmektedir. bk. Şuşterî, *Divânü Ebi'l-Hasan eş-Şuşterî*, thk. Ali Sâmî en-Neşşâr, 258.

benden başka ilah yoktur...” (إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي...) ayeti kendisine okunduğunda, yeni bir anlam yakalayıp bir şiirini irad ettiğini ifade etmektedir. Bu rivayetler, romanda Şuşterî'nin Kur'ân yoluyla manevî bir tecrübe yaşaması şeklindeki açıklamaları anlaşılır kılmaktadır.¹⁶⁷

Romanda Şuşterî dördüncü sirmsimeye Bicâye şehrinde ulaşmaktadır. Kendisini eşek üzerinde ormana odun toplamaya giderken görmektedir. Gelen toz bulutunun fırtına habercisi olduğunu düşünerek bir kayanın arkasına gizlenmekte, atlıların yaklaştığını fark edince gizlendiği kayanın arkasından onları izlemektedir. Kaya parçasının “Açıl susam!” (افتح يا سمسم!) şifresiyle açıldığına ve getirilen yüklerin mağaraya bırakıldığına tanık olan Şuşterî, atlıların uzaklaşmalarının ardından kendisi de mağaraya girmektedir. Mağaranın içinde altın, gümüş, değerli taşlar ve ipek kumaşların yanı sıra kırk adet kilitli sandık görmektedir. Bu sandıkların üzerinde kilitler, kilitlerin üzerinde de yedi disk vardır. Sandıklardan parıltısı en yüksek olana yaklaştığında, parmak uçları istemsizce kilide yönelmekte ve içinden şu sözcükleri söylemek geçmektedir: (سِم سِم سِم سِمَة) Telaffuz ettiği harflerle parmakları hareket etmekte ve kilit açılmaktadır.¹⁶⁸ Gördükleri arasında ilginç elbiseler de vardır. Bu elbiseler, nurânî örtüler gibidir. Giydiği her elbise onda farklı ilim ve nurları açığa çıkarmaktadır. Kendine geldiğinde, “Allah” ismini zikrettiğini fark etmektedir. Ertesi gün hocasının yanına gittiğinde, hocası (İbn Seb'în) ona şöyle söylemektedir:¹⁶⁹

“Kutlu olsun kardeşim... Arz-ı sirmsimeye ‘Allah Allah Allah’ ismiyle girdin. Uzlette nağmeleri işittin. Sevgiliyi anarak neşelenip sevindin. Ferah ülkesinin sâkinlerinden oldun... Gönlünün mağarasına girdin. Kalbinin lambasını yaktın. İlim sandıklarını açtın. Esmâ giysilerini giydin”.¹⁷⁰

Romanda, Ali Baba ve Kırk Haramiler masalından yararlanılmakta, bu masaldaki haramiler; insanın hakikate ulaşmasını engelleyen perdeler, mağaranın “Açıl susam (Sim Sim)!” şifresiyle açılması ise Allah'ın adıyla her kapının açılması şeklinde yorumlanmaktadır.¹⁷¹

Şuşterî'nin beşinci sirmsimeye (Mekke'de) ulaşması şöyle anlatılmaktadır: Şuşterî, Ebu'l-Hasan eş-Şâzelî'yle beraber güvenli bir şekilde hac yolculuğu yapmakta, Nebi (a.s.)'ın kabrini ziyaret etmektedir. Aralarında İbn Seb'în'in “varlığın mutlak birliği” düşüncesi hakkında konuşmalar geçmektedir. Daha sonra Şâzelî ona susamdan yapılmış bir parça tatlı ikram etmekte, besmele çekip yemesini söylemektedir. Şuşterî'nin tatlıyı yemesinin ardından birlikte zikre başlamakta, tecellilere mazhar olmakta ve “Allah'tan başka ilah yoktur.

167 Adlûnî, *Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî*, 100.

168 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 167-171.

169 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 175-176.

170 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 176.

171 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 177.

O, birdir ve ortağı yoktur. Mülk O'nundur ve hamd da O'nadır. O, her şeye gücü yetendir." ¹⁷² demektedirler. Ardından Şâzelî, geriye iki sımşimesi kaldığını haber vermektedir. ¹⁷³

İbn Seb'in'in felsefesi, varlığın mutlak birliği fikrini esas almakta, bu birliğin derin iç tecrübeyle kavranmasını (tahkik) öngörmektedir. "Tahkik" onun felsefesinde, varlığın mutlak birliğine ilişkin bilginin bilen özünde; "bilen", "bilinen" ve "bilgi"nin birliği şeklinde gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir. ¹⁷⁴ Şuşterî'nin beyitlerinde de varlığın mutlak birliği düşüncesine işaretler bulunmaktadır. ¹⁷⁵ Ona göre; varlık tektir, o da Hak'tır. Onun dışında var görülenler vehim sonucunda böyle görünmektedir. ¹⁷⁶

Şuşterî'nin altıncı sımşimeye (Mısır'da) ulaşması şöyle anlatılmaktadır: Şuşterî ve İbn Seb'in Cebel-i Musa'ya çıkmakta, orada rastladıkları bir camide namaz kılmaktadırlar. Bu sırada tecelliye mazhar olan Şuşterî, kendisini soğuk bir gecede âsâyâ yaslanmış bir halde ailesiyle beraber yürürken görmektedir. Uzakta bir ateş fark etmekte, ailesine beklemelerini, oradan bir haber ya da ısınmaları için bir parça ateş getireceğini söylemektedir. ¹⁷⁷ Ateşe yaklaştığında kendisine "Ben, alemlerin rabbi olan Allah'ım." denildiğini duymaktadır. İmam, selam verdiğiğinde İbn Seb'in ona altıncı sımşimeye ulaştığını haber vermektedir. ¹⁷⁸

*Dîvân'*ında "Kim Musa Kelimullah'ın ateşinden almak isterse bunun şartı aileyi mecburen terk etmektir." diyen Şuşterî, ailesini geride bırakan Hz. Musa'nın Allah'ın hitabına muhatap olmasına işaret ederek, manevî ilerlemenin şartı olarak "tecerrüd"e dikkat çekmektedir. ¹⁷⁹

Romanda Şuşterî'ye ait şu beyitler de aktarılmaktadır: ¹⁸⁰

ألقى عصاك أحمسافر	بباب شيخ الحفايق
تقبّل منك الإرادة	إن كنت بالظفر فابق
حلّ النطاق الممنطّق	واخلع تعالك وأقبّل
بنعت عاشقٍ ممسوق	إلى الحبيب عسى يقبّل

172 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 240.

173 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 239-240.

174 bk. Kutluer, "İbn Seb'in", 20/308.

175 İbn Arafe, Şuşterî'nin beyitlerinde vahdet-i vücûd (varlığın birliği), vahdet-i şühûd (görülenlerin birliği) ve vahdet-i mutlaka (varlığın mutlak birliği) düşüncelerinin bulunduğunu örneklerle açıklamıştır. bk. İbn Arafe, "Ebu'l-Hasan eş- Şuşterî", 150.

176 İbn Arafe, "Ebu'l-Hasan eş- Şuşterî", 150; Özel, *Hikâyem Ne Tuhaftır*, 111.

177 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 262-263. Kasas Sûresi 29. ayetten iktibas bulunmaktadır.

178 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 263, 265.

179 bk. Özel, *Hikâyem Ne Tuhaftır*, 190.

180 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 264.

“Âsânı at, ey yolcu! Hakikatler şeyhinin kapısında,
İsteklerin kabul edilir, zaferin ötesine geçersen.
Düğünleri çöz. Ayakkabımı çıkar ve (huzura) gel;
Heyecanlı bir aşığın vasfıyla. Kabul etmesi umulan Sevgili'nin huzuruna.”

Romana göre Şuşterî yedinci simsimeye Şam'da ulaşmakta, eşine yolculuklarındaki büyük hedefin gerçekleştiğini, en büyükleri bilgisizlik ve mevhum (var sanılan) benlik perdesi olan kırk perdeyi yırttığını ve Sâd Ülkesi'ne girdiğini ifade etmektedir.¹⁸¹ Romana göre Şuşterî, Sâd Ülkesi'ne uykudayken ulaşmakta, bunun sırrını İbn Seb'in'e sorduğunda şöyle cevap almaktadır:

“Sâd harfi ölüm harfidir...Mertebesi toprakla ilgilidir. Uyanıkken de ulaşılabilir. Onunla el-Mümît ismi arasında irtibat olduğunu öncelikle söyleyeyim... Uyku, küçük ölüm olduğundan onunla ölüm arasında yakın bir ilişki vardır ve Sâd genellikle kişiye uykuda tecelli eder... Nefsini öldüren kulu, kulluğunu mükemmel sûrette gerçekleştirdiği için Nebi (a.s.), Ebû Türâb¹⁸² olarak isimlendirmiştir. Sen de bunun için gayret et!”¹⁸³

İbn Seb'in'in bu ifadelerinde, İbnü'l-Arabî'nin varlığın mertebeleri ve bu mertebelerin zuhûrunu sağlayan ilâhî isimler ve tekâbül ettikleri harfler konusundaki görüşlerine yer verilmiştir. Nitekim İbnü'l-Arabî; Sâd harfini, varlığın “toprak mertebesi” ve “el-Mümît” ilâhî ismiyle ilişkilendirmiştir.¹⁸⁴

Sonuç

Abdulîlâh b. Arafe, Arap dünyasında irfânî roman projesi ile dikkat çeken günümüz yazarlarından. İslam medeniyetinin günümüze uzanan on dört asrıdan ilham alan yazar; tarihî ve tasavvufî mirastan yararlanarak on dört roman kaleme almayı planlamış, bu romanlardan on birincisini 2019 yılında yayımlamıştır. İbn Arafe, romanlarında; Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, Gazzâlî, Lisânüddin İbnü'l-Hatîb, İbn Hazm, Cüneyd-i Bağdâdî gibi önemli isimlerin hayat hikâyelerini anlatmış; ayrıca müşâhede, yakîn, tecelli gibi irfânla ilgili kavramlara yer vermiştir.

181 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 297.

182 “Toprağın babası, toprağa bulanmış kimse” anlamındaki bu lakap, Hz. Ali'ye Muhammed (a.s.) tarafından verilmiştir. Peygamberimiz bir gün Mescid-i Nebevî'de uyumakta olan Hz. Ali'nin üzerindeki hırkanın sıyrıldığını, vücudunun toprağa bulandığını görmüş ve elbisesindeki toprağı eliyle silkelirken, “Kalk yâ Ebû Türâb, kalk!” diye seslenmiştir. Bir başka rivayete göre ise hicretin 2. yılında Zül'uşeyre Gazvesi'nde bir konak yerinde Muhammed (a.s.), uyuyakalan Hz. Ali'nin elbisesinin toprağa bulandığını görünce ona dokunarak, “Kalk yâ Ebû Türâb!” şeklinde seslenmiştir. bk. Yaşar Kandemir, “Ebû Türâb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/243.

183 İbn Arafe, *Bilâdü Şâd*, 309.

184 İbnü'l-Arabî, Sâd harfinin sırrına uykuda veya uyanıkken ulaşabileceğini ancak kendisinin uykuda ulaştığını ifade etmiştir. bk. İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 1/193; Çakmaklıoğlu, *İbn Arabî de Ma'rifetin İfadesi*, 278.

İbn Arafe'nin irfânî romanlarını tasavvufî roman literatürü içerisinde değerlendiren araştırmacılar bulunmakla beraber İbn Arafe, romanlarının isimlendirilmesinde "irfânî roman" tabirini özellikle tercih etmiş ve bu tabiri, tasavvufî romanın birebir karşılığı olarak kullanmamıştır. Günümüzde "irfânî roman" tabiri; genel olarak "tasavvufî roman"ları değil, İbn Arafe'nin romanlarını çağrıştıran bir kullanım alanına sahiptir. İbn Arafe'nin romanları, başlıklarında hurûf-ı mukattaayı içermesi ve İbnü'l-Arabî'nin harflerin sırlarıyla ilgili beyitlerine ve düşüncelerine yer vermesi bakımından benzerlerinden ayırt edilmektedir.

İbn Arafe'nin irfânî romanlarından üçüncüsü olan *Bilâdü Şâd* romanı, Endülüslü sûfi şair Ebu'l-Hasan eş-Şufterî'nin hayatının anlatıldığı romandır. Doğrudan Şufterî'nin hayatının konu edildiği başka bir romana rastlanmaması bu romanı, dünya edebiyatı ve Arap edebiyatı içerisinde, konusu itibarıyla özgün bir konuma yerleştirmektedir. *Bilâdü Şâd* romanı, yazarın irfânî romanları içerisinde bir şairin hayatının konu edildiği ilk romandır.

Bilâdü Şâd romanı, tarihsel gerçeklik ve kurgu ilişkisi açısından şöyle değerlendirilebilir: Romanda, Şufterî'nin hayatı hakkındaki tarihî rivayetler dikkate alınmış, tarihî kaynaklarda bilginin bulunmadığı hususlarda yazarın hayal gücüyle yeni bir kurgusal bütün oluşturulmuştur. Oluşturulan bu bütün, genel olarak gerçekçidir. Dolayısıyla yazarın tarih-kurgu mezcinde başarılı olduğu söylenebilir.

Metinler arası ilişkiler bağlamında değerlendirildiğinde; romanda İbnü'l-Arabî'nin *Fütûhât-ı Mekkiyye*'sinden, Binbir Gece masalları içerisinde yer alan Ali Baba ve Kırk Haramiler masalından ve Şufterî'nin şiirlerinden aktarımlar yapıldığı söylenebilir. İbnü'l-Arabî'nin marifet kavramı ve sâd harfiyle ilgili düşünceleri romana taşınmış, Ali Baba ve Kırk Haramiler masalı sembolik bir yorumla tabi tutulmuş, Şufterî'nin bazı şiirleri yorumlanmıştır.

Romanda tarihî malzmeden yararlanılarak hazırlanan bölümlerde açık, anlaşılır bir dil kullanılırken irfânî konuların aktarımında sembolik bir dil kullanılmıştır. Manevî tecrübelerin kendine has yapısı ile irtibatlı olan bu durum, romanın bazı bölümlerinin kolayca anlaşılmasına imkân vermemektedir. Dolayısıyla eserin farklı dillere çevrilmesi durumunda romandaki sembolik dilin aktarımında zorluk yaşanabilir. Bununla beraber; İbn Arafe'nin romanlarında sembolizm ve ebced hesabının yeri müstakil bir çalışmada incelenebilir.

Kaynaklar

Abbûd, Târik. "Mevtun sağîrun: Hayâtu İbn 'Arabî beyne'l-hakîkati ve'l-hayal". *el-*

Meyâdin. Erişim 19 Kasım 2021. "موت صغير .. للميادين | بين الحقيقة والخيال

(almayadeen.net)

Adlûnî, Muhammed. *Ebu'l-Hasan eş-Şufterî ve felsefetühu's-şûfiyye*. Dârülbeyzâ: Dâru's-Sekâfe, 2005.

- Aktaş, Şerif. *Edebiyat ve Edebî Metinler Üzerine Yazılar*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 2011.
- Alvân, Muhammed Hasan. *Mevtun sağırun*. Beyrut: Dâru's-Sâkî, 2016.
- Argunşah, Hülya. "Tarihî Romanda Post-Modern Arayışlar". *İlmî Araştırmalar* 14 (2002), 17-27.
- Aşv, Selîme. "Tavzîfu'l-irfân fi'r-rivâyeti Bilâdi Şâd". *Mecelletü Âfâkin İlmîyye* 13/1 (2021), 381-400.
- Aydın, Mehmet S. "İnsân-ı Kâmil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/330-331. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Aydın, Mustafa. "Müveşşah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/229-231. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Ben 'Arafa, 'Abdelilah. *Tawaseen al Ghazali*. Paris: Sagesse d'Orient, 2016.
- Benarafa, Abdellillah. *Cüneyd-i Bağdadî: Hikmetin Peşinde*, çev. Ahmet Hamdi Can. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020.
- Benarafa, Abdellillah. *Mount Qâf*. çev. Abdulvâhid Lu'lu'a. USA Strategic Book Publishing and Rights Co. LLC, 2015.
- Berîkî, Abdülilâh. *el-Hitâbü's-şûfiyyü fi rivâyeti "Cebeli Kâf" li-'Abdülilâh b. 'Arafe*. Fes: Câmiatü Sîdî Muhammed b. Abdullah, Külliyyetü'l-Âdâb ve'l-Ulûmi'l-İnsâniyye, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Berîkî, Abdülilâh. *el-İbdâ' ve't-telaqqî fi's-serdi'l-irfânî: Dirâsetün tahtîliyyetün fi meşrû'î'r-rivâyeti'l-irfâniyye li'r-rivâiyyi 'Abdülilâh b. 'Arafe*. Tetuvan: Câmiatü Abdülmâlik es-Sa'dî, Külliyyetü'l-Âdâb ve'l-Ulûmi'l-İnsâniyye, Doktora Tezi, 2015.
- Bûmedyen, Kerûm. *Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî eş-şûfiyyü'l-cevval: Hayâtuhu ve şirihî*. Ceza-yir: Dâru't-Tevfikiyye, 2011.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri & Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları, 2. Basım, 2004.
- Ceyhan, Semih. "Tecellî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/241-243. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Çakmaklıoğlu, M. Mustafa. *İbn Arabî'de Ma'rifetin İfadesi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım, 2011.
- Çetin, Nurullah. *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Kitap, 2013.
- Çıkla, Selçuk. "Romanda Kurmaca ve Gerçeklik". *Hece* 65/66/67 (2002), 111-129.
- Değirmenci, Hakan. "Tarihi Roman Kavramı ve Türk Romanında (1875-2020) İstanbul'un Fethine Genel Bakış". *Edebî Eleştiri Dergisi* 4/2 (2020), 167-182.
- Demir, Ethem. "Arap Tasavvufî Romanlarının Yapısı ve Kurgusu". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2019), 251-262.
- Demir, Ethem. "Modern Arap Edebiyatında Tasavvufî Roman". *Tasavvur* 5/1 (2019), 39-60.
- Demir, Osman. "Yakîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/271-273. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Duman, M. Zeki - Altundağ, Mustafa. "Hurûf-ı Mukattaa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/401-408. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Ekici, Özlem Kılıç. "Denizden Gelen Cevherler: Deniz Kabukları". *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi* 609 (Ağustos 2018), 52-61.

- Elhajhamed, Abdulsattar. "İbnü'l-Arabî fi'r-rivâyeteyni'l-Arabiyyeti ve't-Türkiyyeti: Dirâsetün Muġâranetün beyne rivâyetey Cebeli Kâf ve Zidyâr el-Endelüsî". *İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası* 34 (2019), 1-15.
- Gırnâtî, Ebû Ca'fer Aġmed b. İbrâhim. "Kitâbu Şilati's-şıla". *Kitâbü's-Şıla li-İbn Beşkevâl ve me'uhu Kitâbu Şilati's-şıla*. thk. Şerîf Ebu'l-Alâ el-Adevî. 3/227-228. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2008.
- Gubrînî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Abdullah. *Unvânü'd-dirâye fi men urife mine'l-ulemâi fi'l-mieti's-sâbi bi-Bicâye*. el-Cezâirü'l-Mahmiyye: el-Matbaatü's-Seâlibiyye, 1910.
- Hacerî, İbrahim. "er-Rivâyetü'l-irfâniyye: Medġal li-marifeti kazâya'n-nevi". *Zevât* 10 (2015), 16-23.
- Harrâk, Muhammed et-Tehâmî. "Ebcediyyetü'l-vecd: İrfâniyyetü's-serd fi Bilâdi Şâd". *el-Âdâb* (2010), 89-92.
- Harrâk, Muhammed et-Tehâmî. "es-Serdu bi-kalemin 'irfâniyyin: Tatvîrâtü fi rivâyeti Bilâdi Şâd". *el-İhyâ* 32/33 (2010), 184-191.
- Harrâk, Muhammed et-Tehâmî. "fi'l-Cemâliyyeti'l-irfâniyye: Maġallâtün alâ ufuġin insiyyin rûhiyyin fi'l-İslâm". *Mominoun*. Yayın Tarihi 4 Temmuz 2016. في محاضرة - YouTube
للكتور محمد التهامي الحراق "الجمالية العرفانية: مطالات على أفق إنسي روعي في الإسلام
- Harrûs, Hafîz. "Te'vîliyyetü's-seferi'l-irfâniyye fi Bilâdi's-Şâd". *Efkâr* 27 (2018), 36-41.
- Huyugüzel, Ömer Faruk. *Eleştiri Terimleri Sözlüğü*. ed. Mustafa Sökmen. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.
- İbn Arabî, Muhyiddin. *Fütûhât-ı Mekkiyye*. çev. Ekrem Demirli. 18 Cilt. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2. Basım, 2007.
- İbn Arafe, Abdulilâh. *Bahrü Nûn ev rihletü'l-baġş ani'l-cezîrati'l-Atlasiyye*. Rabat: Dâru'l-Emân, 2007.
- İbn Arafe, Abdulilâh. *Bilâdü Şâd*. Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 2009.
- İbn Arafe, Abdulilâh. *Cebeli Kâf*. Rabat: Matbaatu Akrâş & Dârülbeyzâ: Matbaatu'n-Necâhi'l-Cedîde, 2002.
- İbn Arafe, Abdulilâh. *el-Cüneyd Elif Lâm Mîm el-Marîfet*. Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 2017.
- İbn Arafe, Abdulilâh. "Ebu'l-ġasan eş-Şušterî, Sîretuhu ve Âsâruhu ve Mezhebuhu". *et-Tašavvufu'l-Maġribî*. ed. Mustafa el-Bûanânî vd. 135-158. Kenitra: Menşûrâtü Külliyyeti'l-Âdâb ve'l-Ulûmi'l-İnsâniyye, 2015.
- İbn Arafe, Abdulilâh. *el-Ĥavâvîm*. Beyrut: el-Merkezü's-Sekâfiyyü'l-Arabî, 2010.
- İbn Arafe, Abdulilâh. *Hunâse "Elif Lam Râ er-Rahmet"*. Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 2018.
- İbn Arafe, Abdulilâh. *İbnü'l-Ĥatîb fi ravzati Tâhâ*. Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 2012.
- İbn Arafe, Abdulilâh. *İdrîs Elif Lâm Mîm Sâd el-Vilâyet*. Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 2019.
- İbn Arafe, Abdulilâh. "Nedvetü'r-Rivâyeti'l-İrfâniyye". *You Tube*. Yayın Tarihi 27 Aralık 2014. <https://www.youtube.com/watch?v=AYdGgPkyzLo>
- İbn Arafe, Abdulilâh. "Rihletü tıyûri'l-ġalb li-dâireti meliki'l-Kâf". *el-İhyâ* 25 (2007), 126-131.
- İbn Arafe, Abdulilâh. *Ĥavâsinü'l-Ġazzâlî*. Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 2011.
- İbn Arafe, Abdulilâh. *Ĥavku sırri'l-mehabbe*. Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 2015.
- İbn Arafe, Abdulilâh. *Yâsin ġalbü'l-ġilâfet*. Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 2013.

- İbn Arafe, Abdülilâh vd. *Cemâliyyetü's-serd fi'r-rivâyeti'l-irfâniyye*. Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 2014.
- İbnü'l-Arabî, el-Hâtimî. *ed-Divânü'l-Kebîr*. thk. Abdülilâh b. Arafe. Beyrut: Dâru'l-Âdâb, 2018.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *Risâletü Rûhi'l-kuds*. Kahire: Âlemü'l-Fikr, 1989.
- İbnü'l-Hatîb, Lisânüddin. *el-İhâta fi ahbâri Ğirnâta*. thk. Muḥammed Abdullâh İnân. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1973-1977.
- İbnü'l-Tavvâh, Abdülvâhid Muhammed. *Sebkü'l-maḳâl li-fekki'l-ikâl*. thk. Muhammed Mes'ûd Cubrân. Trablus: Cem'iyetü'd-Da'veti'l-İslâmiyyeti'l-Âlemiyye, 2. Basım, 2008.
- Kandemir, Yaşar. "Ebû Türâb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/243. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Karabela, Nevin – Ekşi, Feyzettin. "Arap Edebiyatında Tarihî Romanın Ortaya Çıkışında Milliyetçilik Düşüncesinin Etkisi". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 (2015/2), 185-202.
- Kâsım, Mahmud Abdurraûf. *el-Keşf 'an ḥakîkati'ş-şûfiyye li-evveli merra fi't-tarih*. Beyrut: Dâru's-Sahâbe, 1987.
- Kılıç, Mahmud Erol. "Muhyiddin İbnü'l-Arabî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/493-516. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*. nşr. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- Kutluer, İlhan. "İbn Seb'in". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/306-312. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Mağribî, İbn Saîd. *Râyâtü'l-müberraizîn ve ḡâyâtü'l-mümeyyizîn*. Dimaşk: Dâru Talâs, 1987.
- Makkarî, Ahmed b. Muhammed. *Nefhu't-tîb min ḡuşni'l-Endelüsü'r-raṭîb ve zikru vezîrihâ Lisânüddin İbni'l-Ḥatîb*. nşr. Meryem Kâsım Tavîl - Yusuf Ali Tavîl. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2011.
- Merçil, Erdoğan. "Abdülvâdîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/276-277. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Merînî, Necat vd. *er-Rivâyetü'l-irfâniyye fi tecribeti Abdililâh b. Arafe*. Rabat: Cem'iyetü Sala el-Müstakbel, 2012.
- MominounWB, Mominoun WithoutBorders. "Nedve: Suâlü'l-fen fi'z-zamanî'l-'Arabiyyi'r-râhin". *YouTube*. Yayın Tarihi 09 Haziran 2017. سؤال الفنّ " :عبد الإله بن عرفة / ندوة - في الزمن العربي الرَّاهن - YouTube
- Müsevî, Abbâs Fâzil Abdullâh. "Semüyyetü'l-unvân fi'r-rivâyeti'l-irfâniyye: Rivâyâtü 'Abdülilâh b. 'Arafe enmûzecen". *el-Amîd* 9/35 (Eylül 2020), 139-174.
- Necâhî, Neclâ. "Delâletü'l-me'âlimi'l-mekâniyye fi's-serdi'l-irfâniyyi beyne't-târîhiyyi ve'l-müteḥayyel: Rivâyâtü'l-Ḥavâvîm li-'Abdülilâh b. 'Arafe enmûzecen". *el-Alâme* 1/1 (2016), 183-195.
- Neşşâr, Ali Sâmî. "Mukaddime". *Divânü Ebi'l-Hasan eş-Şuşterî*. mlf. Ebu'l-Hasan eş-Şuşterî. 3-20. İskenderiye: Münşietü'l-Maârif, 1960.
- Noyan, Sema. "1980 Sonrası Popüler Romanlar ve Tasavvuf". *APJIR* 01-02 (2017), 9-18.

- Öngören, Reşat. "Sûfî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/471-472. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Özdemir, Mehmet. "Hûdîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/301-302. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Özel, Ahmet Murat. *Hikâyet Ne Tuhaftır*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Özel, Ahmet Murat. "Şâzelî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/385-387. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Su'âd, Ammâr Legûti. *Şûratü'l-Mûriskiyyi fi rivâyeti'l-Havâvîm li-'Abdililâh b. 'Arafe*. Tilmisân: Câmiatü Ebî Bekir Belkâyid, Külliyyetü'l-Âdâb ve'l-Lugât, Yüksek Lisans Tezi, 2018-2019.
- Şanal, Enes. *Convivencia: Endülü's'te Bir Arada Yaşama Kültürü*. İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Şehâte, Attâ Ali Muhammed. *Târîhu'l-Endelüsi'l-İslâmî mine'l-fethi hattâ süküti Ğirnâta*. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2011.
- Şuşterî, Ebu'l-Hasan. *er-Risâletü's-Şuşteriyye ev er-Risâletü'l-ilmiyye fi't-taşavvuf*. sad. Ebû Osmân b. Liyûn et-Tücbî. thk. Muhammed el-Adlûnî. Dârülbeyzâ: Dâru's-Sekâfe, 2004.
- Türken Çakır, Mürüvvet. *XIX. ve XX. Yüzyıl Arap Edebiyatında Tarihi Roman Mısır, Suriye, Lübnan Örneği*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Ubeyd, Mustafa. "Zuhûru'n-nez'atî's-şûfiyye fi'l-ibda' yunebbi'u bi-ezemâtin kubrâ". *el-Arab*. Erişim 17.11.2021. <https://alarab.co.uk/-بأزمات-بنية-الإبداع-في-الزعة-الصوفية-في-الإبداع-بنية-بأزمات-كبرى>
- Uludağ, Süleyman. "Ârif". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/361-362. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. "Hallâc-ı Mansûr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/377-381. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Uludağ, Süleyman. "Mârifet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/54-56. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Uludağ, Süleyman. "Müşâhede". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/152-153. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Vehbî, Zâhî. "Beytü'l-Kasîd". *el-Meyâdîn* Yayın Tarihi 14 Temmuz 2018. https://www.almayadeen.net/episodes/891684/-بيت-القصيد_البروفيسور-عبد-الإله-بن-عرفة-شاعر-وروائي-مغربي
- Verârî, Abdullatîf. "Râidü'r-rivâyeti'l-irfâniyye: 'Abdulilâh b. 'Arafe". *Zevât* 10 (2015), 52-59.
- Verârî, Abdullatîf. "er-Rivâyetü'l-irfâniyye: Kažâya'n-nevi, el-Kitâbe ve'l-mütehayyel". *Zevât* 10 (2015), 10-15.
- Yıldız, Musa. "Zecel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/176-177. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Zebbâh, Cemâl – Allâk, Fatih. "er-Rivâyetü'l-irfâniyye 'inde 'Abdililâh b. 'Arafe: Meşrûriyyetü'l-Vücûd". *Mecelletü İşkâlât fi'l-lugati ve'l-edeb* 9/3 (2020), 56-74.
- Ziriklî, Hayrüddîn. *el-Âlâm*. 8. Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2002.
- Züneyber, Ahmed. "et-Tarihîyyü ve'l-ibdâiyyü fi rivâyeti'l-Havâvîm li-'Abdililâh b. 'Arafe". *Zevât* 10 (2015), 44-51.

History, Imagination, and Knowledge in ‘Abd al-Ilāh b. ‘Arafa’s Novel of *Bilād Şād*

(Extended Abstract)

‘Abd al-Ilāh b. ‘Arafa (b. 1962) is one of contemporary influential Moroccan writers with his gnostic novel project. He published the eleventh work of his project in 2019, in which he planned to write fourteen novels. Ibn ‘Arafa's gnostic books contain history, imagination, knowledge and have special linguistic features. In these novels, the life stories of people who lived in the past, such as; Junayd al-Baghdādī, Ibn Ḥazm, al-Ghazālī, Ibn al-‘Arabī, Abū al-Ḥasan al-Shushtarī, Lisān al-Dīn Ibn al-Khaṭīb, ‘Abd al-Ḥamīd II are included. The language of these novels is symbolic, and they contain the couplets of Ibn al-‘Arabī, which are about the secrets of the letters.

Bilād Şād, the third of Ibn ‘Arafa's gnostic novels, deals with the life of Andalusian Sufi poet Abū al-Ḥasan al-Shushtarī. The novel tells the life story of Shushtarī by giving place to real and imaginary events together. The prominent characters in the book are Abū al-Ḥasan al-Shushtarī, his wife Şobh, Ibn Sab‘īn, Moḥyi al-Dīn b. Suraqa, al-Najm b. Israel, Abū Aḥmad al-Salāwī, Abū al-Ḥasan al-Shāzeli etc.

The novel, which consists of thirty-three chapters, begins with a description of the political situation of the Almohads before Shushtarī's birth. According to the book; Shushtarī was born in 610 hijri in the Shushtar neighborhood of Wādī Ash, received a good education, was in different places such as Malaga, Bijāyah, Gabes, Trablous, Dimyāt, and Damascus. He met with people like Moḥyi al-Dīn b. Surāqah, Ibn Sab‘īn, and al-Najm b. Israel. He fought against the Crusaders. This information conveyed in the novel is compatible with historical sources describing his life.

The novel also includes events that may have happened. For example, although the names of Shushtarī's teachers during his childhood and youth are not mentioned in the historical sources, the author thought that Shushtarī might have taken lessons from those who were doing educational activities in the Wādī Ash at that time and included some names of them in the novel.

The author made a choice between different narrations in historical sources about Shushtarī's life and pointed out his views regarding the location of Shushtarī's grave. The preface of the book contains explanations on this subject.

The novel also included imaginary people and events such as Shushtarī's marriage life and detailed information about his wife. The fact that Shushtarī's marriage life is not mentioned clearly in historical sources suggests that the expressions on this subject exist in the novel are imaginary. According to the

book, Shushtarî marries a Greek girl who lives in the palace with Ibn Hūd's handmaiden, Rayhāna, and they have two children.

The novel also mentions that Shushtarî attended the church service at the insistence of a friend and worshiped in the monastery with Ibn Seb'în. Thus, the author may want to draw attention to the idea that Muslims and Christians lived in peace in Andalusia at that time. On the other hand, there are words about Christianity in some of Shushtarî's couplets, and historical sources state that he knew Christian worship and rituals. In the novel, the symbolic meanings of Shushtarî's couplets containing words related to Christianity are explained.

Bilâd Şâd, describes Shushtarî's journey to the Sâd country. Shushtarî reaches the country of Sâd by collecting seven simsimât (plural of simsimah). The concept of "al-simsimah" is explained as "the secret knowledge" in the novel. According to the book, Shushtarî reaches the first simsimah in Andalusia. He meets with 'Afîf al-Dîn Abû Marwân, and 'Afîf al-Dîn talks to him about mystical issues such as "knowledge from Allah." This subject is also included in the works describing Shushtarî's views. According to him, "al-ârif" (the gnostic) is the one to whom Allah gave knowledge. However, that person works to become ready for this grace.

According to the novel, Shushtarî reaches the second simsimah in Salâ. Abû Aḥmad al-Salâwî advises him to stay isolated by the sea; after that, Shushtarî goes to the beach, where he sees an oyster resembling the letter Şâd. He hears unique tunes from the oyster he takes to his ear and has an extraordinary experience. The mention of Shushtarî's extraordinary experience in nature in the novel is compatible with the information given in the sources describing his life. Because in these sources, it is mentioned that he often watches the earth and listens to the sounds of nature.

According to the novel, Shushtarî reaches the third simsimah in Tlemcen. While visiting Abû Madyan's grave, he had an extraordinary experience while reading the Sûrah (chapter) of Şâd. In the sources describing Shushtarî's life, it is mentioned that he inferred meanings that others didn't understand from what he saw and heard.

Shushtarî reaches the fourth simsimah in the city of Bijâyah. In this regard, the author uses the story of "Ali Baba and the Forty Thieves" and tells this story as an event as if that happened to the novel's hero. The author interprets the story of "Ali Baba and the Forty Thieves" symbolically in the novel. According to him, the thieves in the story symbolize the obstacles that prevent people from reaching the truth.

He reaches the fifth simsimah in Mecca. He talks with Abû al-Ḥasan al-Shâzelî about Ibn Sab'în's idea of absolute unity. Also, it is possible to see the

concept of absolute unity expressed in Ibn Sab n's views, in Shushtar 's couplets.

According to the novel, Shushtar  reaches the sixth simsimah in Egypt. He goes to Jabal Moussa with Ibn Sab n, and there he has an extraordinary experience. He reaches the seventh simsimah in Damascus, and he enters the land of  ad at the end of the novel.

What is meant by the "land of  ad" mentioned in the novel is "al-ins n al-k mil" (the perfect human). Shushtar 's journey to the country of S d; represents the journey of man to attain "ma'rifa" (mystical knowledge). Although the author has included Shushtar 's life story, the novel takes the reader to an inner journey.